

KREŠIMIR REGAN

Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb

Izvorni znanstveni članak

UDK: 94(497.5)"1939/1941"

323.1(497.5=163.41)"1939/1941"

POLITIČKO DJELOVANJE KRAJINE U BANOVINI HRVATSKOJ¹

"Krajina – udruženje za kulturno i privredno podizanje naroda" bila je udruga srpskih građana s područja Savske i Primorske banovine. Od osnutka u veljači 1939. u Zagrebu pa do propasti Kraljevine Jugoslavije u Travanjskome ratu 1941. zastupala je velikosrpsku ideologiju prikrivenu lažnim jugoslavenstvom. Zalagala se za stvaranje nove političko-teritorijalne jedinice srpskog naroda u Kraljevini Jugoslaviji, koja bi se nazivala Krajina, a u svojim bi granicama obuhvaćala dvadeset pet kotareva iz Savske, Primorske i Vrbanske banovine. Nakon uspostave Banovine Hrvatske tražilo je izdvajanje "srpskih" kotareva iz nje te njihovo pripojenje Vrbaskoj banovini, a potom velikoj Srbiji. Društvo je ostvarivanje toga političkog cilja započelo osnivanjem kotarskih ograna u Petrinji, Glini i Korenici, a potom akcijskih odbora (regionalni krizni stožeri) preko kojih je koordinirala političku djelatnost na terenu. Akcijski odbori bili su osnovani za područje Like i Korduna, Banovine, zapadne Slavonije i sjeverne Dalmacije, a ujedinjeni su početkom 1940. na sastanku u Ogulinu. Time je Krajina, prema programu istoimenoga društva iz Zagreba, barem simbolično, uspostavljena na većem dijelu željenoga teritorija.

---

1 Djelomice preuređen ulomak iz disertacije *Srpska politika u Banovini Hrvatskoj*, obranjene na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 20. srpnja 2006. godine.

Uvod

“Krajina – udruženje za kulturno i privredno podizanje naroda” (Krajina) je bila udruga srpskih građana s područja Savske i Primorske banovine. Od osnutka u veljači 1939. pa do propasti Kraljevine Jugoslavije u Travanjskome ratu 1941. zastupala je velikosrpsku ideologiju prikrivenu lažnim jugoslavenstvom. Zalagala se za stvaranje nove političko-teritorijalne jedinice srpskog naroda u Kraljevini Jugoslaviji, koja bi se nazivala Krajina, a u svojim bi granicama obuhvaćala dvadeset pet kotareva iz Savske, Primorske i Vrbaske banovine. U Zagrebu su je osnovali članovi zabranjenih četničkih organizacija iz Savske banovine, a u radu su bili najaktivniji bivši visoki dužnosnici Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ) i Jugoslavenske nacionalne stranke (JNS). Među njima su se posebno isticali senator Petar Zec, vođa tzv. Savske grupe JNS-a u bivšoj Savskoj banovini, Vladimir Varičak, vlasnik i izdavač zagrebačkog tjednika *Srpske riječi* i *Nove srpske riječi*, te bivši ministar Niko Novaković-Longo, vođa protusporazumske ili disidentske frakcije JRZ-a u bivšoj Primorskoj banovini, odnosno Dalmaciji.

Aktualiziranje političkog djelovanja Krajine u Banovini Hrvatskoj u sadašnje se vrijeme može činiti i politički i povijesno zastarjelim, ali istraživanje njihove djelatnosti u Savskoj banovini i Banovini Hrvatskoj ima svoje opravdanje u odgovorima na sljedeća pitanja: (1) na osnovu kojih je dokumenata Krajina temeljila svoj rad; (2) s kakvih su programskih i ideoloških stajališta nastupali među Srbima u Banovini; (3) kakav je bio njihov odnos s drugim srpskim strankama, institucijama i društvima te (4) kakav su politički uspjeh ostvarili među Srbima u Banovini?

1. Temelji političkoga djelovanja

a) Osnivačka skupština

Krajina je osnovana 10. veljače 1939. u Zagrebu u restauraciji “Varoška pivnica”.² Njezini osnivači bili su Stevan S. Kalember, Stevo Stojanović, dr. Vladimir Varičak, dr. Petar N. Gjurić, Lazar Jakšić, Dušan Žestić, inž. Stanko Kliska, Bogdan B. Miletić, dr. Luka Marić, Jovan Milojević, ing. Dragomir Subotić i Mihajlo Sadžak. Za predsjednika društva izabran je Stevan S. Kalember.³ Izabrano vodstvo u nastavku

2 Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), Grupa VI. Građanske stranke (dalje: VI). Inv. br.: 2970. Predmet: Krajina udruženje za kulturno-prosvjetno unapređenje naroda; Zdravko Dizdar, “Osnivanje i djelatnost četničkih udruženja na području grada i kotara Vukovar u monarhističkoj Jugoslaviji (1918.–1941.)”, *Scrinia slavonica – Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* (dalje: SS) 4, 2004, 259.

3 Osim predsjednika, na osnivačkoj skupštini izabrani su članovi upravnog i nadzornog odbora. Za članove upravnog odbora izabrani su Stevan S. Kalember, Stevo Stojanović, inž. Dragomir Subotić, Lazar Jakšić, Bogdan Miletić, dr. Vladimir Varičak, inž. Stanko Kliska, dr. Petar N. Gjurić i Dušan Žestić, a za članove nadzornog odbora društva Lazar Ladjević, dr. Bogdan Šolaja, dr.

K. REGAN, POLITIČKO DJELOVANJE KRAJINE U BANOVINI HRVATSKOJ

je skupštine izglasalo pravila društva koja su se sastojala od devet poglavlja i dvadeset i jednog članka.⁴ Za osnovnu zadaću odredili su rad “na zaštiti i unaprjeđenju kulturno-prosvjetnih, moralnih i privrednih interesa naroda,” koji će se provoditi osnivanjem ili pomaganjem kulturno-prosvjetnih, sportskih, gospodarskih i viteških udruženja.⁵ Te će ciljeve Krajina nastojati ostvarivati popularnim javnim predavanjima i raspravama o svim kulturno-prosvjetnim, socijalnim i gospodarskim pitanjima koja će biti objavljivana u stručnim i popularnim časopisima, novinama, knjigama i brošurama. Uz održavanje predavanja i rasprava te izdavačke djelatnosti, društvo se također obvezalo da će “pomagati svaku inicijativu i akciju, koja bi se poklapala sa zadatkom udruženja”.⁶

b) Program

Krajina je svoj program objavila u knjižici pod naslovom *Krajina – Srbi u našim sjevero-zapadnim pokrajinama*.⁷ U prvome se dijelu te knjižice opisuju razlozi uzimanja upravo toga imena za tu, novu jugoslavensku političko-teritorijalnu jedinicu. Prema njima, u tako zamišljenoj političko-teritorijalnoj jedinici Kraljevine Jugoslavije našla bi se okupljena sva područja koja su se zvala “još iz davnina Krajinom; na lijevoj strani bivše granice hrvatskom, a na desnoj strani bosanskom Krajinom”.⁸ Nakon što je bila obrazložena povijesna utemeljenost uporabe upravo toga imena, u nastavku programa osnivači društva naveli su da bi Krajina trebala u svojim granicama obuhvatiti s obje strane bivše bosansko-hrvatske granice kostajnički, petrinjski, glinski, vrgomoski, vojnički, slunjski, korenički, udbinski, donjolapački, gračački, otočački, dubički, bosanskonovski, dvorski, bosanskokrupski, cazinski, bihački, bosansko-petrovački, ključki, sanski, kninski i benkovački kotar te znatan dio ogulinskog kotara. Kao razlog ulaska tih kotareva u sastav Krajine navodi se podatak iz popisa

Branko Dragišić, Joca Milojević i Velimir Djukić. HDA. VI. Inv. br.: 2970. Predmet: Krajina udruženje za kulturno-prosvjetno unapređenje naroda.

4 Registracija Krajine bila je provedena u vrlo kratkome vremenu. Od osnivačke skupštine društva 10. veljače 1939., zaprimanja molbe za registraciju društva pri Upravi policije Zagreb i Upravnom odjelenju II. pov. Kraljevske Banske Uprave Savske banovine 11. veljače 1939. pa do upisa u registar udruga Savske banovine i potvrde njezinih pravila 16. veljače 1939. godine proteklo je samo nekoliko dana. Na osnovu svega toga možemo zaključiti da je njezino osnivanje bilo provedeno uz punu potporu vladajućeg JRZ-a.

5 Vidi bilj. 2.

6 Taj članak *Pravila* bio je doslovno primijenjen u slučaju glinskog kotara, kada je 3. prosinca 1939. u Glini održana konferencija članova i simpatizera društva Krajina koji su pod predsjedanjem dr. Stevana Brankovića donijeli rezoluciju u kojoj su zatražili da se svi kotari od Jasenovca do Knina s apsolutnom srpskom većinom odvoje od Banovine Hrvatske. Vidi: HDA. Grupa XXI. Politička situacija (dalje: XXI). Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 14123. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Glini od 16. III. 1940.

7 Zbog nedostatka bilo kakva impresuma na toj knjižici mogla bi se u čitateljstva pojaviti sumnja da ona predstavlja program društva Krajina. Potvrdu njene autentičnosti pronalazimo u izvještaju petrinjskog kotarskog načelstva u kojem se navodi da je predsjednik toga ogranka Pavao Stanić pri osnutku ogranka društva pročitao 21 članak pravila udruženja te neke odlomke iz brošure Krajina. Vidi: HDA. VI. Inv. br. 2881. Br. 3314. Predmet: Krajina udruženje za kulturno i privredno podizanje sela, osnutak mjesne organizacije u Petrinji.

8 Misli se na bivšu granicu Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te Bosne i Hercegovine. *Krajina – Srbi u našim sjevero-zapadnim pokrajinama*, Zagreb 1939., 3.

stanovništva Kraljevine Jugoslavije od 31. ožujka 1931., prema kojemu su Srbi na tome prostoru činili apsolutnu većinu.⁹ Za upravno središte Krajine odabran je grad Bihać koji je, prema utemeljiteljima društva, krajinski "geografski centar, a za najkraće vrijeme postaće i centar saobraćajni."

Nakon definiranja imena, teritorija i upravnog središta Krajine, u nastavku programa navode se razlozi osnivanja društva. Prema osnivačima, potreba za osnivanjem Krajine ležala je u činjenici da su Srbi zbog političkih pritisaka i gospodarskog zanemarivanja "u tim krajevima najviše zaostali".¹⁰ Tu tvrdnju potkrjepljuju činjenicom da se "ne samo kod neupućenih u zemlji, nego naročito kod stranaca, koji prolaze tim krajevima, stvara uvjerenje kako su ti krajevi na prevaru i protiv volje većine naroda okupirani i zarobljeni."¹¹ S obzirom na veliku zaostalost tih krajeva u svakome pogledu, pokretači društva Krajina kao svoj su najvažniji cilj najavili da društvenim radom žele potaknuti "krajiške" Srbe na požrtvovni i samoinicijativni kulturni, nacionalni i gospodarski rad u kojem bi političke razlike trebale biti u ime napretka srpskog naroda zanemarene i potisnute iz svakodnevnog života.¹² Iako je to društvo bilo osnovano isključivo za pomaganje svekolikog razvoja srpskog naroda, osnivači Krajine ipak su se svojim programom morali prilagoditi Ustavu Kraljevine Jugoslavije iz 1931. godine. Da bi izbjegli opasnost da ih se proglasi nacionalistima i na osnovi toga zabrani djelovanje, osnivači Krajine opisali su u knjižici sami sebe kao lojalne jugoslavenske građane odane državnoj ideji.¹³

U posljednjim dijelovima programa definirana su tehnička pitanja djelovanja društva, poput pitanja njegova sjedišta i načina djelovanja među "krajiškim" Srbima. Tako su do dana uspostave Krajine kao jugoslavenske političko-teritorijalne jedinice za svoje privremeno sjedište odabrali Zagreb, dok su za promidžbu društvenih ideja planirali pokretanje novinske tiskovine.¹⁴

Zbog svojega sadržaja, program djelovanja Krajine zaslužuje kraću analizu poradi niza "nelogičnosti" koje se pojavljuju u njemu. Prva "nelogičnost" već se pojavljuje na samome početku knjižice, a odnosi se na kriterije po kojima je izvršen odabir kotara koji su se trebali naći unutar njezinih granica. Najvažniji kriterij za njihovo izdvajanje nedvojbeno je bilo pozivanje na povijesnu utemeljenost krajinske regije s obiju strana obala Une, jer se većina kotara koji bi se trebali ujediniti u tu novu jugoslavensku političko-teritorijalnu jedinicu nalazila u sastavu habsburške Vojne

⁹ Prema knjižici, na tome je prostoru živjelo "940.296 duša, od toga 586. 379 Srba, 250.618 Hrvata i 102.410 Muslimana". *Krajina*, 3.-4.

¹⁰ Zbog sustavnog zanemarivanja i političkih pritisaka, "krajiški" su se Srbi potpuno "demobilisali i onesposobili za rad, u kome su proveli čitav niz decenija, vršeći svoju nacionalnu i patriotsku dužnost", zbog čega se posljedice toga stanja "bolno [...] osjećaju danas, baš u tim našim krajevima na periferiji, na Krajini s jedne i s druge strane nekadašnje pokrajinske granice između Bosne i Hrvatske". *Isto*, 4.

¹¹ *Isto*, 7.

¹² *Isto*, 7.

¹³ *Isto*, 7.-8.

¹⁴ *Isto*, 8.

K. REGAN, POLITIČKO DJELOVANJE KRAJINE U BANOVINI HRVATSKOJ

krajine i u sastavu osmanlijske Bosanske krajine (osmanlijski vojni pandan habsburškoj Vojnoj krajini). To se povijesno pravo poglavito odnosi na kotareve Kostajnicu, Dvor, Glinu, Vojnić, Slunj, Korenicu, Ogulin, Gospić, Otočac, Udbinu i Gračac koji su bili u sastavu habsburške Vojne krajine, te na kotareve Dubicu, Bosanski Novi, Krupu, Cazin, Bihać, Benkovac, Knin, Bosansko Grahovo, Bosanski Petrovac, Ključ i Sanski Most koji su se nalazili u sastavu Bosanske krajine.¹⁵ No ono što je nejasno kod opisa željenog teritorija Krajine jest pitanje zbog čega u njezin sastav nisu uvršteni neki drugi kotari koji su zadovoljavali uvjete za ulazak u njezin sastav, poput pakračkog i okučanskog kotara, u kojima su Srbi činili apsolutnu većinu u ukupnome broju stanovnika, a čije se područje od 1699. pa sve do ukidanja Vojne krajine 1881. godine nalazio u sastavu habsburške Vojne krajine. Isto tako nije jasno zbog čega tvorcima Krajine nisu u njezin sastav uključili i ostale kotare Vrbanske banovine koji su se nalazili na prostoru povijesne Bosanske krajine, a u kojima su Srbi također imali znatan udjel u ukupnome broju stanovnika, a u nekima, kao što je to bio bosanskogradiški ili prijedorski kotar, i apsolutnu većinu.¹⁶

Druga “nelogičnost” u programu društva Krajine proizlazi iz činjenice da su oni za katastrofalno gospodarsko, kulturno i prosvjetno stanje u tim kotarima optužili bivše jugoslavenske režime kojima su osnivači društva Krajina i sami pripadali,¹⁷ jer, kada autor ili autori ovoga programa kažu da se ne samo kod neupućenih u zemlji, nego naročito “kod stranaca, koji prolaze tim krajevima”, stvara uvjerenje kao da su ti krajevi “na prevaru i protiv volje većine naroda okupirani i zarobljeni!”, ta se tvrdnja ne može drukčije protumačiti.¹⁸

Kao treća “nelogičnost” u programu društva Krajina pojavljuje se prostorno definiranje smještaja Krajine unutar granica Kraljevine Jugoslavije. Jer, kada autor ili autori toga programa kažu da se posljedice prosvjetne, gospodarske i nacionalne zaostalosti među Srbima najviše osjećaju “baš u tim našim krajevima na periferiji, na Krajini s jedne i s druge strane nekadašnje pokrajinske granice između Bosne i Hrvatske”,¹⁹ onda nije jasno na što se odnosi pojam “periferije”. Ako uzmemo u obzir da od najzapadnijeg kotara (Vojnički kotar) koji bi se našao u sastavu Krajine pa do jugoslavensko-njemačke granice na Karavankama (bivša jugoslavensko-austrijska granica) ima zračnom linijom još približno stotinu i dvadeset kilometara, onda se pojam “periferije” ne može tumačiti drukčije nego u kontekstu periferije velike Srbije.

Samim time, iz takvog geografskog i političkog definiranja Krajine proizlazi i četvrta “nelogičnost”. Ako su njezini osnivači lojalni jugoslavenski građani odani državnoj ideji te pobornici narodnog i državnog jedinstva, onda se postavlja pitanje

15 Osmanska Bosanska krajina dijelila se na Bihačku, Ostrožačku, Krupsku, Kamengradsku, Udbinsku i Ostrovičku kapetaniju.

16 Franjo Marić, *Pregled pučanstva Bosne i Hercegovine između 1879. i 1995. godine*, Zagreb 1996, 114.

17 “Osnivanje društva Krajina”, *Nova riječ* (Zagreb), br. 116, 2. ožujka 1939, 12.

18 *Krajina*, 6.

19 *Isto*, 6.

zašto govore o Krajini kao o “periferiji” te zbog čega oni kao svoj primarni cilj ne postavljaju rad na poboljšanju gospodarskog, kulturnog i prosvjetnog života “svih državljana bez razlike vjere i plemena”, kao što to stoji u njihovu programu, nego kao svoj osnovni cilj u knjižici postavljaju afirmaciju Srba “na svim poljima nacionalnog, kulturno-prosvjetnog i privrednog života”²⁰ te najavljuju borbu “razumije se, samo zakonom dozvoljenim sredstvima, svakoj akciji, koja bi imala tendencu, da eventualno ponižava i vrijeđa Srbe, da ih nacionalno potiskuje i da zapostavlja i ugrožava njihove moralne i materijalne interese”.²¹

Na osnovi svega ovog prethodno navedenog nameće se jednostavan zaključak, a taj je da “nelogičnosti” programa nisu nelogičnosti ako se on promatra u kontekstu velikosrpske ideologije. Krajina je od samoga početka bila zamišljena kao društvo čiji je program bio temeljen na velikosrpskoj, a ne na jugoslavenskoj unitarnoj ideji, koje si je kao osnovni politički cilj postavilo izdvajanje područja Krajine iz sastava Savske, Primorske i Vrbasko-banovine te njezino pripojenje velikoj Srbiji. Njihovo deklarativno pozivanje na vjernost jugoslavenskoj državnoj ideji o trima plemenima i trima vjerama jednog naroda bila je samo obrazac potreban za dobivanjem dozvole za rad od Upravnog odjeljenja Kraljevske banske uprave Savske banovine.²² Da je društvo Krajina nastupala isključivo s pozicija velikosrpske ideologije, svjedoči i činjenica da se u popisu srpskih naselja “u ostalim srezovima u sjevero-zapadnim pokrajinama” kao takav navodi čak i Zagreb.²³

2. Reakcije HSS-ova i SDS-ova tiska na osnivanje društva Krajina

Osnivanje Krajina i objave njezine političke platforme u knjižici *Krajina – Srbi u sjevero-zapadnim pokrajinama* HSS-ovski *Hrvatski dnevnik* i SDS-ovska *Nova riječ* dočekali su “na nož”.²⁴ Prvi osvrt na osnivanje toga društva iznio je već 2. ožujka 1939. Sava N. Kosanović.²⁵ U tom je članku otvoreno napao njezine osnivače kao glavne uzročnike i začetnike tzv. hrvatskog pitanja i svih nesporazuma koji su zbog politike jugoslavenskoga unitarizma doveli Kraljevini Jugoslaviju do raspada, ali i kao glavne krivce što su se područja Savske banovine naseljena Srbima našla u katastrofalnoj gospodarskoj i obrazovnoj situaciji, navodeći niz primjera. Sličan stav bio je objavljen 16. ožujka 1939.²⁶ U njemu je novinar *Nove riječi* otišao još dalje od Kosanovića u kritici programa Krajine zaključivši da je gospodarski i kulturni

20 *Isto*, 7.

21 *Isto*, 7.-8.

22 HDA. VI. Inv. br.: 2970. Predmet: Krajina udruženje za kulturno-prosvjetno unapređenje naroda. Izvještaj Uprave policije u Zagrebu, otsjek opšte policije od 11. veljače 1939.

23 *Krajina*, 12.

24 “Odgovor Save Kosanovića Grbama, Uruklima i družini”, *Hrvatski dnevnik* (Zagreb), 4. ožujka 1939, 3.

25 “Osnivanje društva Krajina”, *Nova riječ* (Zagreb), br. 116, 2. ožujka 1939/12.

26 “Akcija ”anonimnih“”, *Nova riječ* (Zagreb), br. 118, 16. ožujka 1939, 4.

K. REGAN, POLITIČKO DJELOVANJE KRAJINE U BANOVINI HRVATSKOJ

status “krajških” Srba bio za Austro-Ugarske Monarhije znatno bolji nego što je u Kraljevini Jugoslaviji.

Ti su članci u *Novoj riječi* pokrenuli pravu lavinu novih članaka sličnog sadržaja čiji su autori bili ne samo novinari toga dnevnika nego i brojni “čitatelji” *Nove riječi*.²⁷ Tako se u članku objavljenome 16. ožujka 1939. osnivanje toga društva stavlja u kontekst osnivanja brojnih drugih sličnih društava²⁸ koja su bila pokretana “da zbune i zavedu – naročito Srbe u krajevima gdje su miješani s Hrvatima”, a koja su propadala “jer su pravljene uvijek kombinacije ozgo, bez naroda, za korist pojedinca, za njihovo isticanje” i to “uvijek na isti teritorij.”²⁹ U drugome članku objavljenome u istome broju *Nove riječi* čak se navodi da pokretači toga društva nisu jedinstveni u usklađivanju svojih krajnjih ciljeva, jer se samo nekoliko dana nakon osnutka toga društva i objave njihova programa došlo do sukoba oko pitanja odabira krajinske prijestolnice.³⁰ Da je snažna negativna promidžba protiv osnivača Krajine dala već u samome početku društvenog djelovanja rezultate, svjedoči istupanje Milana Gavrilovića (član Upravnog odbora) i dr. Luke Marića (suosnivač) iz nje.³¹ Kao razloge istupanja Milan Gavrilović navodi da mu “nije uspjelo da rad novoosnovanog društva usmjerim na jedino pravilan put, tj. da društvo bude vođeno od prvih ljudi Banije i Korduna”, te da mu ono “svojim pravilima i antidemokratskim metodama već u samom početku društvenoga rada ne daje nikakakovih garancija, da će narod srpski i hrvatski Banije i Korduna od takvog rada imati bilo kakve koristi”.³²

Istupanje dvaju uglednih članova iz vodstva toga društva u samome početku njegova djelovanja te anonimnost njezinih osnivača koji se nisu niti potpisali pod program svojega društva bio je povod “Prijatelju S. iz Bihaća” da u *Novoj riječi* objavi njihova imena.³³ Osim toga što su javnosti bili prvi put predstavljeni neki od osnivača i vođa toga društva, njihovo je djelovanje bilo prvi put povezano s Beogradom

27 Pojam “čitatelji” stavljen je pod navodne znakove zbog toga što postoji opravdana sumnja da su članci u tome stranačkome dnevniku SDS-a objavljeni u rubrici “pisma čitatelja” zapravo pisma njezinih stranačkih dužnosnika naručena od političkog vodstva te stranke.

28 U članku se spominje pokret Karla Kovačevića, potom pokret Nikole Uzunovića pod nazivom Jugoslavenska Radikalna Seljačka demokracija, Jugoslavenska akcija, Četnička udruženja i dr. “Akcija a la Krajina”, *Nova riječ* (Zagreb), br. 118, 16. ožujka 1939, 4.

29 Isto, 4.

30 Jedni bi “htjeli Bihać za centar, drugi Banja Luku, a treći bi pristali i na koji drugi”. “Prijatelj S. iz Bihaća”, *Nova riječ* (Zagreb), br. 118, 16. ožujka 1939, 4.

31 “Istupanje iz ”manjine”, *Nova riječ* (Zagreb), br. 118, 16. ožujka 1939, 4.

32 “Izjava”, *Nova riječ* (Zagreb), br. 118, 16. ožujka 1939, 4.

33 “Ljudi su se pitali ko to vodi, a pokretači su se krili. Da ne bi bilo zabune, ipak treba objaviti imena onih koji su potpisali pravila. Ovo su oni: Stevo Stojanović, rodom Ličanin, po zanimanju upravitelj Agrarnih zajednica u Zagrebu, kandidat na svim izborima diktature; Stevo Kalember, porijeklom Ličanin; Dr. V. Đurić, porijeklom Kordunaš, po zanimanju profesor univerziteta. To je znameniti “gospodin iz automobila” u kalendaru “Seljačkog kola” ove godine; biv. radikal; M. Sadžak, porijeklom Banovac, zanimanje policijski činovnik; Dr. Luka Marić, porijeklom Banovac, zanimanjem profesor univerziteta (kad je vidio u što je zapeo, povukao je svoj potpis i nije više “Krajišnik”); Ing. Dragomir Subotić, porijeklom Srijemac, činovnik Saveza srp. zemlj. zadruga; presađen Krajišnik itd. biv. radikal; Bogdan Miletić, porijeklom Srijemac, činovnik Saveza srp. zemlj. zadruga i on presađen. Biv. radikal; L. Jakšić, porijeklom Ličanin, inače sveštenik u Zagrebu; Dr. Vladimir Varičak, porijeklom Ličanin, inače advokat. Biv. radikal; Jovo Milojević, porijeklom Slavonac, zanimanje učitelj u Zagrebu, znameniti Jugoslaven iz šestog januara. Presađeni Krajišnik; Žestić, porijeklom Slavonac,

preko političkoga djelovanja narodnih zastupnika Dušana Bogunovića³⁴ i Đure Mikašinića,³⁵ tajnika organizacije JRZ-a Savske banovine.³⁶

Svi ti novinski članci koji su bili objavljeni u tisku ondašnje Savske banovine važni su za razumijevanje djelovanja toga društva na području Banovine Hrvatske jer nam oni jasno određuju neke nepoznanice vezane uz rad i organizaciju toga društva. Na prvome se mjestu jasno ističe da je društvo Krajina zapravo “udruženje Banovaca i Kordunaša”,³⁷ da su političku potporu osnivanju toga društva dali u državnome parlamentu visoki dužnosnici Stojadinovićevog JRZ-a poput Đure Mikašinića i Dušana Bogunovića, te da se ideja za stvaranje toga društva najvjerojatnije bila pojavila u Beogradu.³⁸

3. Političko djelovanje Krajine među Srbima Banovine Hrvatske

Iako je tisak s područja Savske banovine, pogotovo SDS-ovska *Nova riječ*, posvetila Krajini velik broj članaka, njezino djelovanje na prostoru buduće hrvatske banovine može se tek u skromnim crtama rekonstruirati na osnovi nekoliko izvještaja kotarskih načelnika Savske banovine te preko brojnih članaka banovinskog tiska koji su se na posredan ili neposredan način bavili aktivnostima toga društva.

Na osnovi tih izvora političko djelovanje Krajine među Srbima Banovine Hrvatske možemo podijeliti u dvije osnovne grupe djelovanja. U prvu grupu ubrajaju se brojne aktivnosti vezane uz razvoj logističke mreže Krajine na području onih kotareva Banovine Hrvatske u kojima su Srbi činili apsolutnu većinu, ili u onim kotarevima Banovine Hrvatske u kojima su Srbi imali znatan udio u ukupnome broju stanovnika. U drugu grupu aktivnosti ubraja se promidžbena djelatnost koju su nakon uspostave logističke mreže društva razvili članovi i simpatizeri društva Krajine putem različitih novinskih tiskovina, knjiga i letaka. Ta je izdavačka djelatnost pratila razvoj logističke mreže društva, te bila aktivni sudionik u njezinu stvaranju.

---

zanimanjem brijač iz Zagreba, poznati jugoslavenski soko, i presađeni Krajišnik.” Vidi: “Okolo Krajine/ Perjanice Krajine”, *Nova riječ* (Zagreb), br. 120, 30. ožujka 1939, 9.

34 HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 21422. Predmet: Odcjepljenje i odvajanje pojedinih srezova od banovine Hrvatske u vezi sa pokretom “Srbi na okup” – izvještaj odjela za unutrašnje poslove BV BH od 13. IV. 1940.

35 “Okolo Krajine/ Đuro Mikašinić za Krajinu”, *Nova riječ* (Zagreb), br. 120, 30. ožujka 1939, 9.

36 “Pa mi znamo i to, da ni ova dvojica nisu pravi pokretači. Još se deblji kriju iza njih, a ova dvojica su uvijek i bila samo tuđa firma.” Vidi: “Okolo Krajine/ Perjanice Krajine”, *Nova riječ* (Zagreb), br. 120, 30. ožujka 1939, 9.

37 “Izjava”, *Nova riječ* (Zagreb), br. 118, 16. ožujka 1939, 4; “Okolo moje izjave”, *Nova riječ* (Zagreb), br. 120, 18. ožujka 1939, 4.

38 “Okolo Krajine/ Perjanice Krajine”, *Nova riječ* (Zagreb), br. 120, 30. ožujka 1939, 9.

K. REGAN, POLITIČKO DJELOVANJE KRAJINE U BANOVINI HRVATSKOJ

a) Razvoj logističke mreže Krajine među Srbima Banovine Hrvatske

Osnivanje kotarskih ogranaka i regionalnih akcijskih odbora

Nakon osnutka Krajine u Zagrebu 10. veljače 1939. godine, kao najvažniji zadatak toga društva postavilo se organiziranje mreže njezinih kotarskih ogranaka. Iako je ono imalo podršku vladajućeg JRZ-a, čini se da društvo nije u početku svojega djelovanja imalo snažnije političko uporište među Srbima s područja Savske, Primorske i Vrbaske banovine, jer je do uspostave Banovine Hrvatske ono uspjelo osnovati svoje ogranke tek u trima kotarima. Ono je prvu podružnicu osnovalo 1. svibnja 1939. godine u Korenici, drugu podružnicu 28. lipnja 1939. u Petrinji, a treću podružnicu u Glini 8. srpnja 1939.³⁹ Iako nema dvojbe da su ogranke željeli osnovati u svim kotarima koji su, prema njihovu programu, trebali ući u sastav Krajine, čini se da ih je brzo postizanje dogovora između Dragiše Cvetkovića i Vladka Mačeka te brza uspostava Banovine Hrvatske iznenadila, a otpuštanje njihovih članova i simpatizera iz službe Banske Vlasti privremeno usporilo u daljnjem razvoju njihove političke djelatnosti među banovinskim Srbima.⁴⁰ No nakon što je prošao početni šok izazvan tim političkim događajima, i nakon što je sama Banska Vlast u prvih nekoliko mjeseci jasno pokazala kako će se ophoditi sa svojim političkim neistomišljenicima, početkom studenoga 1939. bili su stvoreni svi preduvjeti za pokretanje nove političke akcije Krajine među banovinskim Srbima. Budući da više nisu imali vremena za osnivanje kotarskih ogranaka, krajišnici su pristupili osnivanju regionalnih ogranaka (akcijski odbori) na području Like, Korduna, Banovine, zapadne Slavonije i sjeverne Dalmacije.⁴¹

Iako ne postoje povijesni izvori koji bi izravno svjedočili da su svi politički nosioci protubanovinske politike na području tih dijelova Banovine Hrvatske bili članovi društva Krajina, ono što ih sve povezuje jesu identični politički ciljevi,⁴² potom

39 U Hrvatskome državnome arhivu to su dosada jedino dokumentima potvrđeni ogranci toga društva na području Savske banovine, odnosno na području kasnije Banovine Hrvatske. Vidi: HDA. XXI. Inv. br. 5531. Predmet: Političke prilike i događaji u mjesecu aprilu 1939. god. – Izvještaj kotarskog načelstva u Korenici od 1. svibnja 1939.; HDA. VI. Inv. br. 2881. Br. 3314. Predmet: Krajina udruženje za kulturno i privredno podizanje sela, osnutak mjesne organizacije u Petrinji; HDA. XXI. Inv. br. 5507. Predmet: Tromjesečni izvještaj o radu opšte uprave za tromjesečje srpanj, kolovoz i rujna 1939.

40 O masovnim čistkama političkih neistomišljenika Banske Vlasti svjedoče, među ostalim, i izvješća stranih diplomata upućenih svojim vladama. Među njima se posebno ističe njemačka analiza unutrašnje političke situacije u Kraljevini Jugoslaviji, u kojoj stoji da je "u Hrvatskoj banovini napustilo svoja mjesta 1.500 upravnih službenika, šumarskih inženjera, trgovačkih i industrijskih službenika i 800 nastavnika, svi srpske plemenske pripadnosti. Otpušteni službenici ne smiju više da upražnjavaju nikakvu profesiju u Hrvatskoj." Branko Peztranović / Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918/1988, tematska zbirka dokumenta*, 2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd 1988, 430-432.

41 U tekstu se termin akcijski odbor rabi za sve krizne stožere koje su protubanovinski i protusporazumski politički raspoloženi Srbi osnivali na cijelome teritoriju Banovine Hrvatske. Iako su se na nekim područjima Banovine Hrvatske upravo tako zvali (dakako u obliku "akcioni odbor"), kao što je to bio slučaj s Likom, Kordunom ili bosanskom Posavinom, potpuno iste organizacije protusporazumski i protubanovinski raspoloženi Srba na drugim prostorima Banovine Hrvatske zvale su se sasvim drugačije, o čemu najbolje svjedoči primjer sjeverne Dalmacije, gdje se je krizni stožer sjevernodalmatinskih Srba zvao "Komisija spasa Srba sjeverne Dalmacije".

42 Odvajanje kotareva Kostajnica, Petrinja, Glina, Vrginmost, Vojnić, Slunj, Ogulin, Otočac, Korenica, Udbina, Donji Lapac, Gračac, Gospić, Benkovac i Knin od Banovine Hrvatske.

potpuno istovjetan način organiziranja regionalnih akcijskih odbora,⁴³ potom uzak vremenski okvir u kojem su osnovani akcijski odbori te istovjetnost sadržaja rezolucija koje su s osnivačkih skupština akcijskih odbora bile upućivane srpskoj javnosti u Banovini Hrvatskoj. Osim srodnosti krajnjega cilja i identičnog obrasca političkoga djelovanja akcijskih odbora među banovinskim Srbima, na osnovi kojih možemo pretpostaviti da su provoditelji te politike bili članovi društva Krajine, ili da su radili prema njihovim uputama, političko djelovanje vođa tih grupa hrvatski je banovinski tisak također dovodio u vezu s društvom Krajina.⁴⁴

Političko djelovanje Krajine na području Like i Korduna

Prvi akcijski odbor koji su članovi i simpatizeri društva Krajine osnovali na području Banovine Hrvatske bio je Akcijski odbor Like i Korduna, a njegovi su osnivači u većem broju bili članovi i simpatizeri tzv. Savske grupe JNS-a pod vodstvom senatora dr. Petra Zeca iz Gospića.⁴⁵ Iako se iz današnje perspektive čini nebitnim stranačka pripadnost članova društva Krajina na prostoru Like i Korduna, samim time što je i društvo Krajina u svojem programu naglasilo da neće "zabranjivati našim članovima i prijateljima da se političko-partijski opredjeljuju po svom uvjerenju i ukusu",⁴⁶ ta je pripadnost vrlo važna jer je upravo preko stranačke infrastrukture tzv. Savske grupe JNS-a dr. Petar Zec započeo s okupljanjem i organiziranjem banovinskih Srba s prostora Like i Korduna oko političke ideje stvaranja srpske Krajine. Zahvaljujući stranačkoj infrastrukturi i potpori narodnih zastupnika Miše Kosanovića iz Korenice, Stanka Dragoslavjevića iz Petrinje, Josipa Cvetića iz Gospića sa stanom u Zagrebu, te Dane Miletića iz Otočca, dr. Petar Zec je inicirao osnivanje Akcijskoga odbora Like i Korduna na sastanku ličkih i kordunskih Srba u Vrhovinama 20. studenoga 1939.⁴⁷ Na tom sastanku su, osim predstavnika Srba iz gospičkog, koreničkog, otočackog, ogulinskog, donjolapačkog i slunjskog kotara, sudjelovali i predstavnici petrinjskoga kotara.⁴⁸ Iako je na njemu bilo rečeno "da će se kotari sa srpskom većinom, među njima Slunj i Vojnić odvojiti od BH i pripojiti Vrbaskoj banovini",⁴⁹ Akcijski odbor Like i Korduna taj stav nije unio u sadržaj rezolucije, koja je otvoreno

43 Područja nadležnosti pojedinih akcijskih odbora uglavnom su se poklapala s geografskim granicama hrvatskih povijesnih regija.

44 "Osnivanje društva Krajina", *Nova riječ* (Zagreb), br. 116, 2. ožujka 1939, 12; "Pozadina akcije samozvanih "krajšnika"", *Hrvatski dnevnik* (Zagreb), 17. siječnja 1940, 5.

45 Isto, 5.

46 *Krajina*, 7-8.

47 "Sastanak dr. Zeca i drugova", *Nova riječ* (Zagreb), br. 156, 7. prosinca 1939, 6; HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 17867. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcijepljenje i odvajanje pojedinih srezova sa područja Banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Otočcu od 7. IV. 1940.

48 Isto.

49 HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcijepljenje i odvajanje pojedinih srezova sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Slunju od 17. III. 1940.

K. REGAN, POLITIČKO DJELOVANJE KRAJINE U BANOVINI HRVATSKOJ

kritizirala način na koji je sklopljen Sporazum, potom politiku Banske Vlasti, kao i brojne nepravde koje se rade prema banovinskim Srbima.⁵⁰ Ono što treba posebno naglasiti jest činjenica da su tome sastanku prisustvovali predstavnici samo nekih općina ličkih i kordunskih kotareva. Tako su donjolapački kotar predstavljali predstavnici iz općine Srb, slunjski kotar predstavnici općine Rakovica, otočački kotar predstavnici općine Vrhovine, korenički kotar predstavnici općine Korenica iz mjesta Plitvički Ljeskovac, ogulinski kotar predstavnici općine Gomirje itd.⁵¹

Političko djelovanje Krajine na području Banovine

Za razliku od osnivača "Akcionog odbora Like i Korduna", koji su otrprve uspjeli stvoriti jedinstveni akcijski odbor za područje Like i Korduna, na prostoru Banovine (Banije) taj je proces bio nešto složeniji, jer su inicijativu za njegov osnutak gotovo istodobno pokrenuli članovi i simpatizeri JRZ-a i društva Krajina iz Gline te članovi i simpatizeri Stojadinovićeve frakcije JRZ-a iz Vrginmosta.⁵²

Prvi akcijski odbor na području Banovine osnovali su pod predsjedanjem dr. Stevana Brankovića članovi i simpatizeri društva Krajina s područja Banovine u Glini već 3. prosinca 1939. pod radnim nazivom "Sastanak Srba Krajišnika".⁵³ Kao što je to bio slučaj pri sastanku Akcijskog odbora Like i Korduna, osnivači Akcijskog odbora "Srba Krajišnika" za glinski kotar i čitavu Banovinu također su na tome sastanku zatražili da se svi srpski kotari Savske i Primorske banovine pripoje Srbiji, ali su, za razliku od osnivača "Akcionog odbora Like i Korduna", taj svoj stav unijeli u rezoluciju.⁵⁴ Osim traženja ujedinjenja "srpskih" kotareva Banovine Hrvatske s Vrbaskom banovinom, na tome je sastanku najavljen novi sastanak u Glini na kojemu

50 Prema tekstu rezolucije, "sporazumom na Bledu od 26. augusta 1939 godine udovoljeno željama Dr. V. Mačeka da načelo sa tri naroda i protiv izričitih propisa Ustava kralja Aleksandra postane osnovni princip našeg nacionalnog i državnog života...", a samim time je omogućio "raskomadavanje Jugoslavije na osnovu načela od tri naroda" koje se vrši "na zaprepaštenje nas većine Jugoslavena, a naročito Srba, koji su vjerovali da milijuni žrtava Srbije u Svjetskom ratu tolike desetine hiljada Jugoslavenskih dobrovoljaca i na kraju i smrt Kralja, ne može biti plaćena ničim drugim nego veličinom i jedinstvenom Jugoslavijom. Danas međutim slave pobjedu oni, koji su iza fronta srpskih sinova kovali federalističke planove i ako je pobjeda na frontu izvojevana". Osim toga što Sporazum Cvetković-Maček ruši Kraljevinu Jugoslaviju, oni također napominju da se u Banovini Hrvatskoj provodi "bjesomučna hajka i iskaljuje mržnja protiv svakog ko je predano služio interesima Jugoslavije i kralja". Da bi spriječili daljnje razbijanje Kraljevine Jugoslavije, sudionici sastanka u Vrhovinama izjavili su u posljednjim točkama rezolucije izjavljuju da je očuvanje Kraljevine Jugoslavije kao unitarne države njihov glavni cilj, te da će se u borbi za ostvarenje toga cilja povezati sa svim istomišljenicima. Rezolucija nosi naslov "Srbi Like i Korduna". HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 17867. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcijepljenje i odvajanje pojedinih srezova sa područja Banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Otočcu od 7. IV. 1940.

51 Podaci o porijeklu delegata s toga skupa vrlo su važni u analizi izbornih rezultata koje su članovi i simpatizeri društva Krajine postigli putem tzv. "srpskih nezavisnih lista" na općinskim izborima.

52 Prema izvještaju glinskog kotarskog načelstva, ta je konferencija bila formalno održana pod firmom JRZ-a, ali je to zapravo bila akcija društva Krajina. Vidi: HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 14123. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcijepljenje i odvajanje pojedinih srezova sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Glini od 16. III. 1940.

53 HDA. XXI. Inv. br. 5728. Br. 58910/1939. Predmet: Politička situacija u srezu glinskom. Izvještaj kotarskog načelstva u Glini od 9. XII. 1939.

54 "da se svi kotari od Jasenovca do Knina sa apsolutnom srpskom većinom pripoje srpskoj jedinici", Isto.

su kao izaslanici bili najavljeni predstavnici svih kotareva s područja Banovine, odnosno delegati kotareva Vojnić, Vrginmost, Glina, Petrinja i Kostajnica.⁵⁵

Drugi akcijski odbor na području Banovine osnovali su pod predsjedanjem Marka Samardžije i Marka Cervara članovi i simpatizeri Stojadinovićeve frakcije JRZ-a s područja Banovine u Vrginmostu samo sedam dana poslije, odnosno 10. prosinca 1939., pod radnim nazivom "Konferencija Srba iz srezova Vrginmost-Vojnić, Petrinja, Glina i Kostajnica".⁵⁶ Za razliku od osnivača Akcijskog odbora Like i Korduna koji su u stranačkome smislu većim brojem pripadali tzv. Savskoj grupi JNS-a, članovi Akcijskog odbora "Srba Krajišnika" iz Gline te članovi Akcijskog odbora "Srba iz srezova Vrginmost-Vojnić, Petrinja, Glina i Kostajnica" iz Vrginmosta pripadali su Stojadinovićevoj frakciji JRZ-a, što možemo zaključiti na osnovi izvještaja kotarskog načelstva Vrginmost u kojem se jasno ističe podijeljenost JRZ-a na dvije frakcije u tome kotaru.⁵⁷ Iako su na području Banovine bila gotovo istodobno osnovana dva akcijska odbora, jedina razlika između osnivača akcijskih odbora u Glini i u Vrginmostu jest činjenica da su pokretači akcije u kotaru Vrginmost prije ulaska u JRZ bili članovi JNS-a.⁵⁸

Za razliku od rezolucije Akcijskog odbora "Srba Krajišnika" iz Gline koji su se u njoj otvoreno založili za odvajanje srpskih kotara iz Banovine Hrvatske i njihovo pripojenje Vrbaskoj banovini, osnivači Akcijskog odbora "Srba iz srezova Vrginmost-Vojnić, Petrinja, Glina i Kostajnica" izbjegli su spominjanje toga cilja, nego su u svojoj rezoluciji isključivo iznijeli kritiku Sporazuma zbog načina na koji je on proveden, kao i svoje glavne zamjerke prema politici koju su provodile stranke SDK-a od dolaska na vlast u Banovini Hrvatskoj. Razloge takvomu političkom djelovanju toga akcijskog odbora po svojoj prilici trebamo tražiti u činjenici da njegovo vodstvo nije željelo svojim političkim stajalištima dati Banskoj Vlasti bilo kakvu izliku kojom bi se ova mogla poslužiti kao povodom za kazneno gonjenje izdavača te rezolucije. Ono što je zanimljivo jest činjenica da je ta rezolucija sadržajem gotovo istovjetna sadržaju rezolucije Akcijskog odbora Like i Korduna.⁵⁹

55 Isto.

56 HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcijepljenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Vrginmostu od 13. III. 1940.

57 HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcijepljenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Vrginmostu od 15. III. 1940.

58 Vođe SNO u kotaru Vrginmost su: Verkapić, Radivoj, dr., odvjetnik iz Beograda; bivši zastupnik kotara Vrginmost, pristaša JRZ, a ranije SDS-a; Samardžija, Marko, umirovljeni općinski bilježnik općine Vrginmost, pristaša Radikalne stranke, potom JNS-a i konačno JRZ-a; Cervar, Marko, trgovac iz Vrginmosta, pristaša Radikalne stranke, potom JNS-a i konačno JRZ-a; Cervar, Dušan, trgovac iz Vrginmosta, pristaša JNS, potom JRZ-a. Isto.

59 Već u prvome članku rezolucije akcijskog odbora Vrginmost bilo je konstatirano da je "uredbom o ustrojstvu banovine Hrvatske stavljeno [...] pod upravu Banske Vlasti u Zagrebu 15 srezova sa apsolutnom Srpskom većinom i oko jedan milion Srbskog stanovništva", te da su uspostavom Banovine Hrvatske, kao i "prenosom kompetencija sa centralne vlade u Beogradu na Bansku vlast u Zagrebu Srbi ovih krajeva isključeni iz učesća u upravljanju javnim i narodnim poslovima". Pa iako je ta rezolucija bila otposlana u ime Srba iz pet banovinskih kotareva, a samim time i Akcijskog odbora "Srba Krajišnika" osnovanog samo nekoliko dana prije u Glini, razlozi nezadovoljstva na osnovi kojih oni zagovaraju u trećoj točki te rezolucije "potrebu grupisanja svih Srba u jedan srpski narodni

K. REGAN, POLITIČKO DJELOVANJE KRAJINE U BANOVINI HRVATSKOJ

Možemo pretpostaviti da je postojanje dvaju akcijskih odbora na području Banovine i njihovo rivalstvo u stjecanju političke potpore na osnovi gotovo istovjetnih političkih planova mogao među Srbima s toga područja stvoriti umišljaj da je osnovni cilj tih skupina isključivo dolazak na vlast i stjecanje političke moći, a nikako želja za odvajanjem tih kotareva od Banovine Hrvatske i njihovo sjedinjenje sa Srbijom. Da je takva pretpostavka vrlo vjerojatna, svjedoči sastanak tih dviju skupina već 31. prosinca 1939. u Glini⁶⁰ na kojemu je stvoren zajednički "Akcionni odbor Banije",⁶¹ Iako je glinski kotarski načelnik izvijestio Bansku Vlast da je on taj sastanak bio zabranio, te da se zbog toga on nije održao, potvrdu da je do njega ipak došlo, te da je glinski kotarski načelnik bio previše siguran u vlastiti politički autoritet i snagu u tome kotaru nalazimo u izvješću petrinjskoga kotarskog načelstva, koje ne samo da potvrđuje održavanje toga sastanka i osnutak zajedničkog "Akcionog odbora Banije" nego i dokazuje da su njezini sudionici svoje političke stavove u novoj rezoluciji donesenoj na tome sastanku ujednačili sa stajalištima rezolucije "Akcionog odbora Like i Korduna". Ujednačavanje sadržaja rezolucije "Akcionog odbora Banije" prema rezoluciji "Akcionog odbora Like Korduna" nedvosmisleno nam potvrđuje politički autoritet senatora dr. Petra Zeca u oblikovanju politike u ime društva Krajina, kao i činjenicu da je glavni nositelj protubanovinske i protusporazumske aktivnosti među banovinskim Srbima toga kraja upravo društvo Krajina.⁶²

Političko djelovanje Krajine na području sjeverne Dalmacije

Prve akcije nositelja protubanovinske i protusporazumske politike među Srbima sjeverne Dalmacije započele su još 28. lipnja 1939. na vidovdanskoj proslavi kraj crkve Lazarice na Kosovu kraj Knina, kada su predstavnici Srba kninske, vrličke, kistanjske, skradinske, obrovačke, benkovačke i zemuničke općine zatražili u "Vidovdanskoj deklaraciji dalmatinskih Srba" odvajanje njihovih općina iz sastava Primorske banovine i njihovo pripojenje Vrbaskoj Banovini.⁶³ No unatoč želji dijela Srba s po-

---

pokret" i te kako su opravdani, jer su oni tom rezolucijom protestirali protiv nezakonita raspuštanja slobodno izabranih općinskih vijeća u kotarevima i općinama sa srpskom većinom te protiv otpuštanja činovnika iz službi Banske Vlasti, posebice protiv nižih činovnika "koji nemaju dovoljno zaštite i koji su najmanje odgovorni za pogreške ranijih režima u našoj državi". Rezolucija "Konferencije Srba iz srezova Vrginmost-Vojnić, Petrinja, Glina i Kostajnica", Isto.

60 HDA. XXI. Politička situacija. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 14123. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcijepljenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Glini od 16. III. 1940.

61 "Akcijski odbor Banije" autorski je radni naslov koji će u nastavku teksta biti korišten u opisivanju političkih aktivnosti društva Krajina na tome području.

62 HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 13719. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcijepljenje i odvajanje pojedinih srezova sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Petrinji od 13. III. 1940.; Ljubo Boban, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941*, II, Zagreb 1974, 213.

63 Taj stav bio je iznesen uz napomenu da se oni "nikada neće pomiriti sa bilo kakvim vaspostavljenim granicama koje je turčin uspostavio ili novih veštačkih pregrada, koje bi bile protivne životnim interesima narodnim i amantetima njihovih predaka, pa podvlače da neće nikada dopustiti da budu ničiji kusur za podmirivanje ma kakovih računa." Vidovdanska deklaracija dalmatinskih Srba", *Srpski glas* (Beograd), br. 14, 15. veljače 1940, 10.

dručja sjeverne Dalmacije, taj je čitavi kraj bio kao dio Primorske banovine sjedinjen sa Savskom banovinom u Banovinu Hrvatsku. Poput dijela političkih istomišljenika među Srbima s područja Banovine, Korduna i Like, oni su u duhu svoje, vidovdanske deklaracije također nakon osnutka Banovine Hrvatske započeli s protubanovinskom djelatnošću pod vodstvom pripadnika Stojadinovićeve frakcije JRZ-a, bivšega narodnog zastupnika i ministra dr. Nike Novakovića-Longa, njegova brata Vlade Novakovića te bivšega narodnoga zastupnika Vlade Matošića.⁶⁴ No, dok je Vlado Matošić bio u Splitu ubrzo politički "neutraliziran",⁶⁵ Niko Novaković-Longo, kojega je banovinski tisak izravno povezivao s političkom djelatnošću društva Krajina, odnosno s političkom djelatnošću senatora Petra Zeca, nakon povratka u Knin iz Beograda u rujnu 1939. započeo je s okupljanjem uskoga kruga političkih istomišljenika.⁶⁶ Pa iako je ta manja politička grupa bila, prema izvještaju kninskoga kotarskog načelstva tijekom rujna i listopada 1939. javno neaktivna, ona se, očito, tijekom toga razdoblja hijerarhijski ustrojavala i pripremala za pokretanje sustavne protubanovinske promidžbe među Srbima sjeverne Dalmacije. Da je taj ogranak društva Krajine bio vrlo brzo ustrojen svjedoči nam izvještaj Ispostave Banske Vlasti od 16. studenog 1939. godine koji Bansku Vlast izvještava da su pripadnici Stojadinovićeve frakcije JRZ-a pod vodstvom Nike Novakovića-Longa, trgovca Petra Bjegovića, građevinskog poduzetnika Đure Kostića i bivšega sudskog vježbenika Branka Berića iz Knina pokrenuli akciju sakupljanja potpisa Srba sjeverne Dalmacije "za nekakvu rezoluciju kojom bi oni tražili pripojenje srezova Kninskog i Benkovačkog Vrbaskoj banovini".⁶⁷ Istodobno su na području vrličke općine sinjskoga kotara tu akciju vodili pravoslavni svećenici Petar Stojisavljević iz Otišića te Vladimir Garić iz Cetine kraj Vrlike.⁶⁸

Samo nekoliko dana poslije Niko Novaković-Longo započeo je s protubanovinskom političkom djelatnošću i na području benkovačkog kotara, u kojemu je od 18. studenoga do 3. prosinca 1939. održao političke zborove u Kistanjama, Benkovcu, Obrovcu i Đevrskama te dijelio letke pod naslovom "Srbi na okup".⁶⁹ Prema izvještaju Odjela za unutrašnje poslove Banske Vlasti, na skupu u Benkovcu 18. studenoga 1939. govorio je "o pripojenju kotareva Knin, Benkovac i još nekih krajeva Vrbaskoj banovini".⁷⁰ Odgovor na takvu političku djelatnost nije trebalo dugo

64 HDA. XXI. Politička situacija. Predmet: Izvještaj o političkoj situaciji i raspoloženju naroda. – Izvještaj Ispostave Banske Vlasti u Splitu od 16. XI. 1939.

65 Isto.

66 HDA. XXI. Inv. br. 5735. Predmet: Izvještaj kotarskog načelstva u Kninu o političkoj situaciji u Kninu od 9. listopada 1939.

67 HDA. XXI. Predmet: Izvještaj o političkoj situaciji i raspoloženju naroda. – Izvještaj Ispostave Banske Vlasti u Splitu od 16. XI. 1939.; HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 21422. Predmet: Ocjepljenje i odvajanje pojedinih srezova od banovine Hrvatske u vezi sa pokretom "Srbi na okup" – izvještaj odjela za unutrašnje poslove BV BH od 13. IV. 1940.

68 HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 15025. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcjepljenje i odvajanje pojedinih sresa sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Sinju od 20. III. 1940.

69 Fikreta Jelić-Butić, "Političke prilike na području Ispostave Banske Vlasti u Splitu 1939.-40. godine (XVII)", *Slobodna Dalmacija* (Split), 22. X. 1990, 27.

70 HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 21422. Predmet: Ocjepljenje i odvajanje pojedinih srezova od banovine Hrvatske u vezi sa pokretom "Srbi na okup" – izvještaj odjela za unutrašnje poslove BV BH od 13. IV. 1940.

K. REGAN, POLITIČKO DJELOVANJE KRAJINE U BANOVINI HRVATSKOJ

čekati jer je Banska Vlast zbog toga smijenila čitavu kninsku općinsku upravu čiji su članovi predvodili tu aktivnost, usporedo kažnjavajući sve koji su im u toj aktivnosti pomagali.⁷¹ Nakon što je Banska Vlast smijenila i kaznila sve ljude koji su sudjelovali u akciji skupljanja potpisa za odvajanje kninskog i susjednih kotara od Banovine Hrvatske, kninski je ogranak društva Krajina nastavio s provedbom svojega programa. Po uzoru na svoje kolege iz Like, Korduna i Banovine, oni su tijekom studenoga ili početkom prosinca 1939. osnovali akcijski odbor Srba sjeverne Dalmacije pod nazivom “Komisija spasa Srba sjeverne Dalmacije” čiji je osnovni cilj bio odvajanje benkovačkog i kninskog kotara i nekih susjednih općina od Banovine Hrvatske i njihovo pripojenje Vrbaskoj banovini.⁷² No, sve te represivne mjere Banske Vlasti nisu spriječile kninski ogranak Krajine da se tijekom predizborne kampanje za općinske izbore ponovno angažira, što se najbolje vidi iz ponovnog pokretanja kampanje skupljanja potpisa za odvajanje kninske općine i kotara od Banovine Hrvatske.⁷³ No, za razliku od prve akcije koja je bila provedena isključivo u ime Krajine, provedbu ove, druge akcije na području sjeverne Dalmacije, potpomogli su ne samo senator dr. Zec nego i beogradski Srpski kulturni klub (SKK-a).⁷⁴ Čini se da su članovi kninskog ogranka Krajine bili jedni od agilnijih članova toga društva u provedbi društvenoga programa jer su već 24. ožujka 1940. osnovali u Kninu “Srpsku čitaonicu”.⁷⁵ Sve su političke akcije Novakovićevih pristaša dobro pratile protubanovinski i protusporazumski raspoložene tiskovine. Među njima posebno se ističe *Srpski glas*, koji ne samo da je donosio nizove članaka o protusrpskoj politici u Banovini Hrvatskoj te o vijestima iz Knina nego je objavljivao niz članaka u kojima je postavljao pitanje o upitnosti pripadnosti istočne obale Jadranskog mora Banovini Hrvatskoj ili o povijesnoj i narodnosnoj pripadnosti Dubrovnika Hrvatskoj. U toj kampanji proglašenja svega hrvatskoga srpskim, *Srpski glas* najdalje je otišao u “pismu čitatelja” iz Dalmacije koji je čak ustvrdio da “pored Dalmatinske Hrvatske postoji i Dalmatinska Šumadija, kao etnografska i geografska cjelina”.⁷⁶

71 “Kninjani su nepokolebivi” *Srpski glas* (Beograd), br. 13, 8. veljače 1940, 8.

72 Dušan Plenča, *Kninska ratna vremena 1850–1946/Knin-Drniš-Bukovica-Ravni kotari*, Zagreb 1986, 136; Zdravko Dizdar / Mihael Sobolevski, *Prešućivani četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.–1945.*, Zagreb 1999, 31.

73 “Dopis iz Knina”, *Srpski glas* (Beograd), br. 12, 1. veljače 1940, 10.

74 Povezanosti kninskih krajišnika sa SKK-om potvrđuje nam izvještaj Ispostave Banske Vlasti u Splitu iz kojeg saznajemo da je Vlado Novaković, Nikin brat, pozivao banovinske Srbe kninskoga kraja tijekom akcije skupljanja potpisa za peticiju da pristupe SKK-u. HDA. Fond 155. (dalje: 155) Opći spisi Kabineta bana Banske vlasti Banovine Hrvatske (dalje: OSKBBVBH). Br. 22050. Predmet: Novaković Vlade održanje sastanja u selu Strmici bez odobrenja vlasti – izvještaj sreskog načelstva u Kninu od 27. travnja 1940.

75 Ono što je zanimljivo u vezi s otvaranjem čitaonice u Kninu jest činjenica da je njezina osnivačka skupština bila održana još u studenome 1939., te da su na toj skupštini njezini predsjedatelji “propagirali načelo Srbi na okup”. HDA. XXI. Predmet: Izvještaj o političkoj situaciji i raspoloženju naroda. – Izvještaj Ispostave Banske Vlasti u Splitu od 16. XI. 1939.; “Osnivanje srpske čitaonice”, *Srpski glas* (Beograd), br. 2, 23. studenog 1939, 4; “Srpska čitaonica u Kninu”, *Srpski glas* (Beograd), br. 19, 28. ožujka 1940, 7; Pristaše Nike Novakovića još su do 27. siječnja 1941. u kninskome kotaru osnovali “Srpske čitaonice” u mjestu Golubić kraj Knina i u Vrljici. Vidi: “Srpske čitaonice”, *Nova srpska riječ* (Zagreb), br. 5, 6. veljače 1941, 2.

76 “Pismo iz dalmatinske Šumadije”, *Srpski glas* (Beograd), br. 16, 29. veljače 1940, 8.

Političko djelovanje Krajine na području zapadne Slavonije

Iako nema izvora koji bi svjedočili da su protubanovinski raspoređeni Srbi okupljeni oko društva Krajina i na području zapadne Slavonije osnovali akcijski odbor Krajine, potvrdu da je ta radnja bila izvršena i u tome dijelu Banovine Hrvatske nalazimo na osnovi nekoliko činjenica: prvo, da su predstavnici okučanskog kotara sudjelovali na ogulinskom skupu “ujedinjenja”⁷⁷; drugo, da se letak *Srpski seljački narode* istodobno dijelio i na području grada Orahovice i kotara Vrginmost uoči općinskih izbora;⁷⁸ treće, da je u tome dijelu Banovine Hrvatske bilo prijavljeno nekoliko tzv. srpskih nezavisnih lista, kao što je to bio slučaj i u drugim dijelovima Banovine Hrvatske u kojima je djelovalo društvo Krajina, četvrto, da su neke od tih lista pobijedile na općinskim izborima,⁷⁹ i peto, da su na tome području djelovale četničke organizacije sa svojim četama još od 1937. godine.⁸⁰

Ujedinjenje akcijskih odbora

Gotovo istodobno osnivanje akcijskih odbora na području Like, Korduna, Banovine, zapadne Slavonije i sjeverne Dalmacije te istovjetnost sadržaja njihovih rezolucija nedvojbeno govore u prilog tezi da je Krajina potkraj prosinca 1939. godine otpočela proces ujedinjavanja svojih članova i pristaša u jedinstvenu organizaciju, odnosno u jedinstveni akcijski odbor.⁸¹ Ujednačavanje političkoga stava “Akcionog odbora Banije” s političkim stavom “Akcionog odbora Like i Korduna” bio je samo prvi korak na putu njihova ujedinjenja, koje je bilo po svojoj prilici izvršeno na skupu u Ogulinu između 1. siječnja 1940. i 14. ožujka 1940.⁸² Pretpostavku da je na skupu u Ogulinu bilo izvršeno ujedinjenje krajiških akcijskih odbora temeljimo tek na izvještajima

77 To je ujedno prva vijest o političkoj djelatnosti društva Krajina na području zapadne Slavonije. HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 14132. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepjenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Okučanima od 15. III. 1940.

78 HDA. 155. OSKBBVBH. Br. 27871/1940. Predmet: Letak “Srpski seljački narode” - rasturanje; HDA. HDA. 155. OSKBBVBH. Br. 30782/1940. Predmet: Političkog sastanka održavanje po g. Ministru ing. Bešliću. Izvještaj poglavarstva općine trgovišta Orahovica od 24. svibnja 1940.

79 Vidi prilog: Pregled izbornih rezultata srpskih stranaka i “srpskih nezavisnih lista” po općinama Banovine Hrvatske.

80 U pakračkom kotaru djelovalo je nekoliko četničkih pododbora sa svojim četama. Prva četa bila je osnovana u selu Kričke prije 10. listopada 1937., a druga četa u selu Tornja prije 7. studenog 1937. Vidi: *Jugoslavenska straža*, br. 139, 10. listopada 1937. i *Jugoslavenska straža*, br. 142, 7. studenog 1937.

81 O tome svjedoči izvještaj Odjela za unutrašnje poslove Banske Vlasti od 13. travnja 1940., u kojemu se posebno ističe činjenica da je akcija za odcijepjenje i odvajanje pojedinih kotara od Banovine Hrvatske bila jaka “neposredno nakon sklapanja sporazuma, ali je konkretan oblik dobila tijekom studenog i prosinca 1939.”. HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 21422. Predmet: Odcijepjenje i odvajanje pojedinih srezova od banovine Hrvatske u vezi sa pokretom “Srbi na okup” – izvještaj odjela za unutrašnje poslove BV BH od 13. IV. 1940.

82 HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 14132. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepjenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Okučanima od 15. III. 1940.; HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 13719. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepjenje i odvajanje pojedinih srezova sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Petrinji od 13. ožujka 1940.

K. REGAN, POLITIČKO DJELOVANJE KRAJINE U BANOVINI HRVATSKOJ

načelnika petrinjskog i okučanskog kotara, koji nam potvrđuju da su na tome sastanku, uz predstavnike ličkih, kordunskih i banovinskih akcijskih odbora, odnosno kotara s tih područja, sudjelovali i predstavnici Srba zapadne Slavonije, odnosno okučanskog kotara. Ono što je zanimljivo u vezi s tim sastankom jest činjenica da kotarski načelnici Petrinje i Okučana donose vijesti o održavanju toga zбора, dok ogulinski kotarski načelnik javlja da na području njegova kotara nisu bile zapažene nikakve aktivnosti nositelja pokreta među Srbima pod parolom "Srbi na okup".⁸³ Da su očekivanja od toga skupa bila velika, posebno svjedoči izvještaj otočackoga kotarskog načelnika u kojem se jasno kaže da su članovi JRZ-a iz redova srpskog naroda očekivali "oživljavanje akcije nakon zбора u Ogulinu, što je do sada otpalo".⁸⁴

Da je u jednome trenutku bilo izvršeno ujedinjenje svih akcijskih odbora društva Krajine, svjedoči niz istih akcija koje na različitim područjima Banovine Hrvatske teku gotovo istodobno, poput akcije skupljanja potpisa protusporazumski raspoloženih Srba za odvajanje kninskog i benkovačkog kotara iz sastava Banovine Hrvatske pod vodstvom bivšeg ministra Nike Novakovića-Longa⁸⁵ i njegova brata Vlade Novakovića,⁸⁶ te akcije skupljanja potpisa protusporazumski raspoloženih Srba za odvajanje gospičkog kotara iz sastava Banovine Hrvatske, koju su u tome kotaru provodili simpatizeri dr. Petra Zeca.⁸⁷ Ono što je zanimljivo jest činjenica da su tu

---

83 S obzirom na to da kotarski načelnici Petrinje i Okučana znaju za održavanje toga skupa, a ogulinski načelnik ne, daje nam pretpostaviti da je i on sam bio uključen u političku aktivnost društva Krajina. Slična se situacija dogodila i u otočackome kotaru, čiji je načelnik u svojem prvom izvještaju o djelatnosti nositelja pokreta pod parolom "Srbi na okup" u tome kotaru od 14. ožujka 1940. javio Banskoj Vlasti "da na području ovog sreza nije primijećen niti opažen pokret sa parolom "Srbi na okup" te da se ne vodi kakova akcija za odvajanje i odcjepljenjem srezova sa srpskim pučanstvom iz područja banovine Hrvatske", kao niti da nisu "na području ovog sreza [...] zapažena nikakova propaganda ili politička akcija među srpskim dijelom žiteljstva, te opće nisu držani zborovi ili političke konferencije", da bi u svojem novom izvještaju od 7. travnja 1940. dostavio temeljiti izvještaj o sastanku u Vrhovinama. Budući da su za taj sastanak znali ne samo kotarski načelnik Slunja nego i uredništvo i čitateljstvo SDS-ovske *Nove riječi*, također nam daje za pravo da pretpostavimo da je i otočacki kotarski načelnik bio uključen u političke aktivnosti društva Krajina. Da je i samim primateljima toga izvještaja u Banskoj Vlasti otočacki kotarski načelnik bio "politički sumnjiv", svjedoči rukom dopisana rečenica na tome izvješću, u kojemu primatelj izvještaja javlja da "zamje. načel. u Otočcu moli da izvještaj upotpuni s obzirom na konferenciju senatora Zeca u Vrhovinama". HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcjepljenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Ogulinu od 14. ožujka 1940; HDA. Grupa XXI. Inv. br. 6129. Br. 13719/1940. Srbi na okup. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcjepljenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Otočcu od 14. ožujka 1940; HDA. XXI. Inv. br. 6129. Br. 17867/1940. Srbi na okup. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcjepljenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Otočcu od 7. travnja 1940; HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcjepljenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Slunju od 17. ožujka 1940; Sastanak dr. Zeca i drugova", *Nova riječ* (Zagreb), br. 156, 7. prosinca 1939, 6.

84 HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 14132. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcjepljenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Okučanima od 15. ožujka 1940.

85 HDA. XXI. Predmet: Izvještaj o političkoj situaciji i raspoloženju naroda. – Izvještaj Ispostave Banske Vlasti u Splitu od 16. studenog 1939.

86 HDA. HDA. 155. OSKBBVBH. Br. 22050. Predmet: Novaković Vlade održanje sastanja u selu Strmici bez odobrenja vlasti – izvještaj sreskog načelstva u Kninu od 27. travnja 1940.

87 "Pozadina akcije samozvanih "krajišnika", *Hrvatski dnevnik* (Zagreb), 17. siječnja 1940, 5; "Dopis iz Like", *Srpski glas* (Beograd), br. 12, 1. veljače 1940, 10.

krajišku akciju novinari *Hrvatskoga dnevnika* izravno povezali s akcijom koju je na području kninskoga i benkovačkog dijela Dalmacije provodio dr. Niko Novaković-Longo. Štoviše, Novaković je već u članku Save Kosanovića, koji je ovaj objavio u povodu osnutka toga društva još u veljači 1939. godine, bio označen kao njezin član.⁸⁸ Da je Novakovićeva grupa djelovala pod vodstvom senatora Petra Zeca i društva Krajina, neposredno nam govori i izvještaj Odjela za unutrašnje poslove Banske Vlasti od 13. travnja 1940. u kojem se kaže da je politička aktivnost protubanovinskog i protusporazumskog pokreta pod parolom "Srbi na okup" opažena u Lici i u sjevernoj Dalmaciji pod vodstvom dr. Petra Zeca.⁸⁹

Osim vijesti o koordiniranosti akcija nositelja protubanovinskog i protusporazumskog pokreta pod parolom "Srbi na okup", a koja se provodila na području Like i sjeverne Dalmacije pod vodstvom senatora dr. Petra Zeca i društva Krajina, dokaz da je to društvo politički "pokrilo" gotovo čitavu Banovinu Hrvatsku pruža nam i istodobni pronalazak knjižice *Srbima banovine Hrvatske* na području kotara Knin i Vrginmost,⁹⁰ kao i istodobna pojava letka *Srpski seljački narode* na području kotara Orahovica i Vrginmost uoči općinskih izbora u Banovini Hrvatskoj.⁹¹ Da je te letke i knjižicu proizvelo društvo Krajina, potvrđuje nam njihov sadržaj, koji se u programskome smislu gotovo savršeno poklapa s programom toga društva iz 1939. godine, ali i s političkim tezama koje je društvo Krajina objavljivalo preko rezolucije "Akcionog odbora Like i Korduna" i "Akcionog odbora Banovine", kao i preko pisanja političkih tjednika *Srpske riječi* i *Nove srpske riječi*.

b) Promidžbene djelatnosti Krajine

Iako su krajiški akcijski odbori bili zamišljeni kao glavni nositelji promocije političkoga programa društva Krajine među banovinskim Srbima, sudeći prema izvještajima kotarskih načelnika, ona nisu opravdala svoju ulogu.⁹² Budući da su akcije

88 "Osnivanje društva Krajina", *Nova riječ* (Zagreb), br. 116, 2. ožujka 1939, 12.

89 HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 21422. Predmet: Ocjepljenje i odvajanje pojedinih srezova od banovine Hrvatske u vezi sa pokretom "Srbi na okup" – izvještaj odjela za unutrašnje poslove BV BH od 13. travnja 1940.

90 HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcijepljenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Vrginmostu od 15. ožujka 1940.; Fikreta Jelić-Butić, "Političke prilike (XVIII)", *Slobodna Dalmacija* (Split), 23. X. 1990, 27

91 HDA. HDA. 155. OSKBBVBH. Br. 27871/1940. Predmet: Letak "Srpski seljački narode" - rasturanje; HDA. HDA. 155. OSKBBVBH. Br. 30782/1940. Predmet: Političkog sastanka održavanje po g. Ministru ing. Bešliću. Izvještaj poglavarstva općine trgovišta Orahovica od 24. svibnja 1940.

92 HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcijepljenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Udolini od 14. ožujka 1940.; HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Pokret "Srbi na okup", podaci. – izvještaj Sreskog načelstva u Gospiću od 26. ožujka 1940.; HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcijepljenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Ogulinu od 14. ožujka 1940.; HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcijepljenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Brinju od 14. ožujka 1940.; HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcijepljenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Donjem Lapcu od 15. ožujka 1940.; HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 14313/1940. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcijeplje-

K. REGAN, POLITIČKO DJELOVANJE KRAJINE U BANOVINI HRVATSKOJ

njihovih članova i simpatizera na terenu bile sustavno ometane različitim administrativnim mjerama stranaka SDK-a preko tijela Banske Vlasti,⁹³ vodstvo društva Krajina moralo je političku promociju i populariziranje svojega programa nastaviti među banovinskim Srbima drugim sredstvima – pokretanjem vlastite tiskovine. Pokretanjem prvog broja tjednika *Srpska riječ* u Zagrebu dana 1. veljače 1940. započela je provedba druge faze djelovanja društva Krajina na prostoru Banovine Hrvatske.⁹⁴ Tu je fazu djelovanja obilježilo medijsko populariziranje političkoga programa toga velikosrpskog društva uoči početka predizborne kampanje za općinske izbore.

Iako su Ljubo Boban i Franjo Gaži bili gotovo potpuno uvjereni da su tjednici *Srpska riječ* i *Nova srpska riječ* zastupali i promicali politička stajališta JRZ-a, tvrdnja da su ti tjednici bili isključivo stranački bilteni te stranke na prostoru Banovine Hrvatske tek je djelomice točna.⁹⁵ Na to nas upućuje nekoliko činjenica: (1) vlasnik i izdavač *Srpske riječi* i *Nove srpske riječi* bio je Vladimir Varičak, jedan od osnivača društva Krajine;⁹⁶ (2) u oba se tjednika nalaze članci o povijesnoj, geografskoj i gospodarskoj opravdanosti stvaranja Krajine kao nove jugoslavenske političko-teritorijalne jedinice na području 25 kotareva Banovine Hrvatske i Vrbaske banovine sa središtem u Bihaću, a što je u izravnoj suprotnosti s Cvetkovićevim planom stvaranja treće jugoslavenske političko-teritorijalne jedinice pod nazivom Srpske zemlje;⁹⁷ (3) Vladimira Varičaka i Branka Vračarevića, njihova glavnog urednika, izvještaji Banske Vlasti opisuju kao vođe jedne od dviju zagrebačkih grupa pokreta “Srbi na okup”;⁹⁸ (4) prema programu društva Krajina za promicanje političkih stajališta društva bilo je predviđeno pokretanje tiskovine. Budući da je vlasnik i izdavač tjednika bio jedan od utemeljitelja društva Krajine, postoji velika vjerojatnost da su krajišnici barem dijelom obavili svoje obveze predviđene programom;

---

nje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Korenici od 15. ožujka 1940.; HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 13719. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinog sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Otočcu od 14. ožujka 1940.

93 O sustavnom ometanju krajiških akcija stranaka SDK-a preko tijela Banske Vlasti zgodno nam svjedoči primjer zabrane održavanja skupa 31. prosinca 1939. u Glini, kao i izjava koreničkoga kotarskog načelnika da se na području njegova kotara “svako demonstrativno političko izvikivanje već u svom začetku najstrože kažnjava te time sprečava da bilo kakav rast Velikosrpskih nezadovoljnika dobije u ovom srezu masovni karakter”. HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 14123/1940. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Glini od 16. III. 1940. HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 14313/1940. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Korenici od 15. III. 1940.

94 “Našim čitaocima”, *Srpska riječ* (Zagreb), br. 1, 1. veljače 1940, 1.

95 Ljubo Boban, *Maček i politika*, n. dj., II, 195; Franjo Gaži (urednik), *Vladko Maček i stvaranje banovine Hrvatske*, Zagreb 1991, 194-200.

96 HDA. VI. Inv. br.: 2970. Predmet: Krajina udruženje za kulturno-prosvjetno unapređenje naroda

97 “Obzor” i Srbi u banovini Hrvatskoj”, *Nova srpska riječ* (Zagreb), br. 24, 19. rujna 1940., 4; “Bihać i Srpska krajina”, *Nova srpska riječ* (Zagreb), br. 25, 26. rujna 1940., 5; Ljubo BOBAN, *Sporazum Cvetković-Maček*, Zagreb 1965., 412.-418; Branko Petranović / Momčilo Zečević, *Jugoslavenski federalizam, Ideje i stvarnost, Tematska zbirka dokumenata*, I, 1914-1943, Beograd 1987, 570, bilj. 7.

98 Pod tom ih optužnicom ti izvještaji barem formalno označavaju kao protubanovinske i protusporazumske političke elemente i Cvetkovićeve političke supornike. HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 21422. Predmet: Otcijepljenje i odvajanje pojedinih sreza od banovine Hrvatske u vezi sa pokretom “Srbi na okup” – izvještaj odjela za unutrašnje poslove BV BH od 13. IV. 1940.

(5) pisanja tih tjednika nisu nikada izravno lobirala za JRZ, nego samo za političku snagu koja je dovoljno politički moćna da može ujediniti Srbe pod parolom “Srbi na okup”.⁹⁹ Sve te činjenice govore u prilog tezi da su *Srpska riječ* i *Nova srpska riječ* bili tjednici društva Krajine. No, istodobno se postavlja pitanje financiranja tih tjednika, s obzirom na to da je, baš kao i danas, takav poduhvat morao biti velik financijski izazov za njihove izdavače. Prema Bobanu, oba su tjednika bila novčano financirana iz proračuna ministarstva unutrašnjih poslova, a nalog je izravno Dragiša Cvetković dao ministru Stanoju Mihaldžiću.¹⁰⁰

Osim toga što vlasnička struktura i ideologija povezuju *Srpsku riječ* i *Novu srpsku riječ* s Krajinom, njih također povezuju i brojni izvještaji kotarskih načelnika Banovine Hrvatske koji jasno svjedoče o vezama novinara i urednika tih tjednika s političkom djelatnošću grupa koje su na području Banovine Hrvatske djelovali kao članovi društva Krajina. Tako se u izvještaju slunjskoga kotarskog načelnika ističe da su Srbi u tome kotaru pod utjecajem pisanja *Srpske riječi*, dok se u izvještaju kostajničkoga kotarskog načelnika naglašava da se politička aktivnost pod parolom “Srbi na okup” pojavljuje u općinama Crkveni Bok i Staza, u kojima “se raspućava i čita oko 100 brojeva *Srpske riječi*”.¹⁰¹ Drugim izvještajem kostajničkoga kotarskog načelnika tvrdi se da je urednik *Srpske riječi* i *Nove srpske riječi* Boško Vračarević sa suradnicima održao zabranjeni politički skup u općini Crkveni Bok 17. svibnja 1940. te na njoj izjavio “da je mjesto Srbima u banovini Hrvatskoj u takvoj političkoj formaciji, u kojoj su okupljeni Srbi iz cijele države a ne u stranci koja djeluje samo na području banovine Hrvatske, kao što je to slučaj sa SDS”.¹⁰²

Uz pokretanje tjednih političkih tiskovina, članovi i simpatizeri društva Krajina promidžbu svojih političkih stavova provodili su među banovinskim Srbima nizom knjižica i političkih proglašenja. Među prvim takvim promidžbenim uradcima bila je knjižica *Krajina – Srbi u našim sjevero-zapadnim pokrajinama*.¹⁰³ No, dok je nakanu te knjižice bila obavijestiti banovinske Srbe o programu društva Krajina, druga krajiška knjižica *Srbima banovine Hrvatske*, koja se pojavila uoči općinskih izbora, bila je mnogo radikalnija u političkim stavovima od svoje prethodnice, ali i realnija u shvaćanju političke situacije u kojoj su se našli banovinski Srbi polovicom 1940.

99 “Srbi u Hrvatskoj i sporazum”, *Nova srpska riječ* (Zagreb), br. 1, 11. travnja 1940, 4; “Misao vodilja Srba u banovini Hrvatskoj”, *Nova srpska riječ* (Zagreb), br. 4, 2. svibnja 1940, 1.

100 Budući da su članovi Krajine na području Banovine Hrvatske bili u većini slučajeva smatrani pripadnicima Stojadinovićeve frakcije JRZ-a, razlog novčanog pomaganja tiskanja tih tjednika možemo objasniti Cvetkovićevom željom da se ta disidentska frakcija JRZ-a odobrovolji za sjedinjenje s JRZ-om. Ljubo Boban, *Maček i politika*, II, 272, bilj. 239.

101 HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Pokret “Srbi na okup” ortcijepjenje i odvajanje pojedinih sreza sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelnika u Slunju od 17. III. 1940.; HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 14125. Predmet: Pokret “Srbi na okup” odcijepjenje i odvajanje pojedinih srezova od banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelnika u Kostajnici od 14. III. 1940.

102 HDA. 155. OSKBBVBH. Br. 28082/1940. Predmet: Vračarević Boško, urednik *Nove Srpske riječi* Zagreb, zabrana održavanja konferencije u Crkvenom Boku.

103 *Krajina*, 1939.

K. REGAN, POLITIČKO DJELOVANJE KRAJINE U BANOVINI HRVATSKOJ

godine.¹⁰⁴ Sudeći prema uvodnim rečenicama poglavlja te knjižice pod naslovom “Naša organizacija”, političko je vodstvo Krajine očito postalo svjesno problema strahovite političke razmrvljenosti banovinskih Srba. Da bi riješilo taj problem, društvo Krajina je kao osnovni cilj jasno istaknulo potrebu da se banovinski Srbi radi obrane svojih interesa ujedine u jedinstvenu organizaciju koja bi im kao takva jedina mogla jamčiti puni nacionalni, kulturni i gospodarski razvoj, ali i zaštititi njihovu životnu egzistenciju od nasilja koje su na području Banovine Hrvatske provodila Seljačko-demokratska koalicija. Da bi uspjeli banovinskim Srbima osigurati “ravnopravan” politički položaj s Hrvatima, autori knjižice najavili su da će se povezati sa Srbima Bosne i Hercegovine i Srbije, te da će im u tom poslu pomoći ne samo brojna srpska kulturna i nacionalna društva nego i sama Srpska pravoslavna crkva.¹⁰⁵ No, budući da su autori knjižice ipak na prvome mjestu “Jugoslaveni”, a tek onda “Srbi”, oni jasno ističu da će “svom snagom pomagati one Hrvate, koji također rade za jedinstvo države i naroda, i čiji je položaj danas još gori i teži od našeg”, uz napomenu da će sporedno voditi “najoštriju borbu protiv srpskih izdajica, koji pomažu rušenje Jugoslavije kao jugoslavenske nacionalne države”.¹⁰⁶ Svakom poznavatelju ondašnjih političkih prilika jasno je da se pod sintagmom “Hrvata koji rade za jedinstvo države i naroda” kriju članovi društva Sokol, koji su bili posebno izloženi političkome i fizičkome teror u Hrvatske seljačke zaštite, a da se sintagma “srpske izdajice” isključivo odnosi na SDS koji je u suradnji s HSS-om radio na pretvorbi Kraljevine Jugoslavije iz unitarne u složenu državu.

Uz objavljivanje knjižica, društvo je objavljivalo i brojne letke, poput onih na kojima su bile otisnute rezolucije “Akcionog odbora Like i Korduna” ili “Akcionog odbora Banovine”, ali i onih koji su izravno pozivali banovinske Srbe da glasuju za izborne liste njihovih članova, kao što je to bio slučaj s letkom iz Knina kojim je Niko Novaković-Longo pozivao kninske Srbe da glasuju za njegovu listu,¹⁰⁷ potom kod letka “Srpski seljački narode” ili kod letka koji poziva banovinske Srbe da glasuju za “Jugoslavensku nacionalnu listu”.¹⁰⁸ Pa iako bi se kod ovoga posljednjeg moglo pretpostaviti da je riječ o letku stranke ili liste koja svoj program temelji na jugoslavstvu, čitanjem njegova sadržaja jasno je da je i taj letak uradak društva Krajina, a da se “jugoslavstvo” izjednačava sa “srpstvom”.

---

104 Fikreta Jelić-Butić, “Političke prilike (XVIII)”, *Slobodna Dalmacija* (Split), 23. X. 1990, 27.

105 Isto, 27.

106 Isto, 27.

107 Isto, 27.

108 Isto, 27.

4. Povezanost Krajine s drugim društvima i strankama

Već smo upozorili na povezanost tzv. Savske grupe JNS-a s društvom Krajina na području Like i Korduna. Na isti način upozorili smo na i povezanost pojedinih članova ili simpatizera JRZ-a s društvom Krajina na području Banovine. Također smo i u prikazu političkog djelovanja JRZ-a ukazali na činjenicu da je Dragiša Cvetković novčano potpomogao tiskanje *Srpske riječi* i *Nove srpske riječi* čiji je vlasnik i izdavač bio dr. Vladimir Varičak, jedan od utemeljitelja društva Krajina. Osim povezanosti društva Krajina s tzv. Savskom grupom JNS-a i Cvetkovićevim JRZ-om, osoba Vladimira Varičaka povezuje rad toga društva i s četničkim udruženjem Udruženje četnika za čast i slobodu otadžbine kojemu je on pripadao. Upravo na temelju pripadnosti Vladimira Varičaka Udruženju četnika za čast i slobodu otadžbine i društvu Krajina, Zdravko Dizdar iznio je mišljenje da su četnici nakon zabrane svojega djelovanja godine 1936. na području Savske banovine svoju političku aktivnost nastavili upravo preko društva Krajina.¹⁰⁹

Plan stvaranja nove političko-teritorijalne jedinice Kraljevine Jugoslavije sa srpskom većinom pod nazivom Krajina nije bila prihvaćena od svih nosioca velikosrpske ideologije. Tomu su se projektu izravno suprotstavili članovi Stojadinovićeve frakcije JRZ-a, odnosno članovi njegove Srpske radikalne stranke koji su se u svojem stranačkom časopisu *Srpsko ognjište* otvoreno očitovali da je stvaranje bilo kakve srpske jedinice izvan granica velike Srbije u potpunosti neprihvatljivo, jer da Krajina kao posebna jedinica Kraljevine Jugoslavije "nije misao nezavisnih Srba, jer mi stojimo na stanovištu srpske celovitosti, a ne srpskih Ulstera".¹¹⁰

Istodobno je na području Vrbaske banovine djelovao dr. Stevan Moljević, banja-lučki odvjetnik i kasniji glavni ideolog četničkog pokreta tijekom Drugoga svjetskog rata. On se kao predsjednik Odbora SKK-a Vrbaske banovine zalagao za ideju okupljanja Srba u Krajini kao novoj jugoslavenskoj političko-teritorijalnoj jedinici koja bi, za razliku od Krajine zamišljene prema projektu istoimenoga društva iz Zagreba, obuhvaćala, uz hrvatske kotareve, i sve kotareve Vrbaske banovine, a njezino središte ne bi bilo u Bihaću nego u Banja Luci.¹¹¹ Taj plan Moljević je objasnio u knjizi *Uloga i značaj Vrbaske banovine* 1939. godine.¹¹² Premda su se obje organizacije borile za

109 Fikreta Jelić-Butić, "Iz povijesti četničkog pokreta u Hrvatskoj između dva rata. Prilog građi o četničkim udruženjima u Savskoj banovini 1934–1936", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 21, 1988, 151; Zdravko Dizdar / Mihael Sobolevski, *Prešućivani četnici*, 28-29; Zdravko Dizdar, "Osnivanje i djelatnost četničkih udruženja na području petrinjskog kotara u razdoblju Kraljevine Jugoslavije", *Petrinjski Zbornik za povijest i obnovu zavičaja* 4, 2001, 85.

110 "Dokumenti današnjice broj 2", *Srpsko ognjište*, 15. ožujka 1941, br. 6. u: Ćedomir Višnjić, *Srbi u Hrvatskoj / anotirana bibliografija*, Zagreb, 2000, 270.

111 "Akcija "anonimnih"", *Nova riječ* (Zagreb), br. 118, 16. ožujka 1939, 4.

112 U njoj je definirao Srbe kao "jedine istinske nosioce i državne i jugoslavenske misli u ovoj zemlji, a da ostali iako ne svi, imaju svoje posebne političke račune i koncepcije". Opravdanost stvaranja Krajine kao zasebne srpske jedinice u Kraljevini Jugoslaviji objašnjavao je potrebom da se "zahtevi Veliko-Hrvata svedu na pravu meru i na njihovo prirodno područje, da se onemoguće i frankovluk i bošnjakluk". Takva srpska jedinica sa svojim središtem u Banja Luci trebala bi biti "snažan kulturni centar koji će paralisati utjecaj

K. REGAN, POLITIČKO DJELOVANJE KRAJINE U BANOVINI HRVATSKOJ

isti cilj, a to je bilo u konačnici stvaranje velike Srbije, te iako su u neku ruku podijelile područje Banovine Hrvatske i Vrbaske banovine na “svoje interesne sfere”,¹¹³ ipak je među njima dolazilo do preklapanja interesa na terenu.¹¹⁴ Da primjer Knina nije izolirani slučaj preklapanja interesa društva Krajina i SKK-a, te da je postojala ozbiljna nakana SKK-a da svoju političku aktivnost razvije među svim Srbima Banovine Hrvatske vidimo i na primjerima drugih gradova i kotareva, kao što je to bio slučaj s gradom Zagrebom.¹¹⁵ Osim toga što nam izvješća tijela Banske Vlasti jasno svjedoče o postojanju dviju političkih grupa u Banovini Hrvatskoj koje se pod parolom “Srbi na okup” bore za političku naklonost banovinskih Srba, ta izvješća također svjedoče i o nakani njihovih političkih vođa da se ujedine. Tako se u izvješću Političkog odsjeka Redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu od 24. listopada 1940. navodi da je već nakon potpisivanja Sporazuma 26. kolovoza 1939. Dušan Bogunović počeo s akcijom okupljanja Srba u jedan politički pokret.¹¹⁶ Unatoč velikomu trudu pojedinih srpskih političara u Banovini Hrvatskoj, ali i na prostorima drugih banovina, da se u Kraljevini Jugoslaviji Srbi ujedine u jednu političku stranku, dinamika vanjskopolitičkih događaja u kojima se našla Kraljevina Jugoslavija potkraj 1940. i početkom 1941. godine prestigle su tu nakanu srpskih političara i u Travanjskome ratu razbile taj pokret nestankom Kraljevine Jugoslavije.¹¹⁷

5. Općinski izbori i Krajina

Da bi se spoznala prava snaga političkoga djelovanja društva Krajina na prostoru Banovine Hrvatske, nužno je analizirati izborne rezultate, kao i broj lista koje su sudjelovale na tim izborima. Kao što smo ustvrdili u prethodnim poglavljima, društvo

---

Zagreba i Sarajeva, ukoliko bi taj utjecaj bio potreban opštoj nacionalnoj i državnoj ideji, i biti predstraža Beograda”. Ljubodrag Dimić, *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918–1941. Prvi dio: Društvo i država*, Beograd 1996, 513, bilj. 553.

113 Dok je Krajina čvrsto zaposjela područje zapadne Slavonije, Banovine, Korduna i Like, dotle je s članovima i pristašama SKK-a na području Bosanske Posavine i sjeverne Dalmacije vodila borbu oko skupljanja simpatizera.

114 U promatranju te političke utakmice posebno je zanimljiv slučaj Knina u kojem Vlado Novaković pozivao banovinske Srbe kninskog kotara da se učlane u SKK-a “kojemu je cilj za odcepljenje ovih krajeva od banovine Hrvatske”, dok je njegov brat Niko Novaković-Longo promovirao u suradnji sa senatorom Zecom program društva Krajina. HDA. 155. OSKBBVBH. Br. 22050. Predmet: Novaković Vlade održanje sastanja u selu Strmici bez odobrenja vlasti – izvještaj sreskog načelstva u Kninu od 27. travnja 1940.

115 Prema izvještaju Odjela za unutrašnje poslove Banske Vlasti Banovine Hrvatske od 13. travnja 1940. “akcija Srbi na okup uglavnom je koncentrisano u sljedećim grupama: Konzorcij na čelu sa dr. Varičak Vladimirom, odvjetnikom iz Zagreba, koji izdaje list Srpska riječ Posve odvojeno radi u akciji Srbi na okup Bogunović Dušan iz Zagreba, bivši inspektor prosvjetnog odjeljenja Banske uprave i narodni zastupnik JRZ.” Vidi: HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 21422. Predmet: Ocjepljenje i odvajanje pojedinih srezova od banovine Hrvatske u vezi sa pokretom “Srbi na okup” – izvještaj odjela za unutrašnje poslove BV BH od 13. IV. 1940.

116 HDA. VI. Inv. br. 1424. Br. 77193. Predmet: Osnivanje “Srpske narodne koalicije” i “Srpske narodne zajednice”. Izvještaj Političkog odsjeka Redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu od 24. X. 1940; “Okolo Krajine/ Đuro Mikašinić za Krajinu”, *Nova riječ* (Zagreb), br. 120, 30. ožujka 1939, 9; “Okolo Krajine/ Perjanice Krajine”, *Nova riječ* (Zagreb), br. 120, 30. ožujka 1939, 9.

117 Iako je okupacija Kraljevine Jugoslavije prekinula proces okupljanja Srba u jednu političku i demokratsku formaciju, ideju okupljanja Srba u jedinstvenu nacionalnu organizaciju ponovno su pokrenuli četnici pod vodstvom Dragoljuba Mihailovića.

Krajina uspjelo je uspostaviti svoje kotarske i regionalne organizacije u većem broju kotara na području zapadne Slavonije, Banovine, Korduna, Like i sjeverne Dalmacije u kojima su banovinski Srbi imali apsolutnu ili relativnu većinu stanovnika u ukupnome broju stanovnika tih kotara. No, budući da je društvo Krajina uspostavom Banovine Hrvatske postalo ilegalnom političkom organizacijom zbog svojega protusporazumskog i protubanovinskog stava, njegovi simpatizeri morali su se na općinskim izborima kandidirati kroz tzv. srpske nezavisne liste.¹¹⁸ Da je Krajina bila dobro pripremljena za te izbore, te da je u velikome broju općina prijavila liste pod različitim imenima, bilo je jasno čitavoj hrvatskoj političkoj javnosti što možemo zaključiti ne samo na osnovi pisanja zagrebačkog *Hrvatskog dnevnika* i *Obzora*, nego čak na osnovi pisanja *Nove srpske riječi*. U njoj se Krajina otvoreno hvali samo dva dana prije izbora da su “pretstojeći opštinski izbori našli na potpuno nepripremljene Srbe u sjevernoj Dalmaciji, kao i u ostalim dijelovima bivše Primorske banovine..”, ali da su se Srbi, “iako bez ikakve svoje političke organizacije (...) snašli” i da će “na opštinskim izborima istupiti samostalno sa svojim vlastitim listama”. Iako je nakon općinskih izbora *Nova srpska riječ* pisala o katastrofalnome porazu SDS-a i o veličanstvenoj pobjedi njegovih političkih suparnika nad njim,¹¹⁹ posebice tzv. nezavisnih srpskih lista, ostaje činjenica da je SDS među banovinskim Srbima osvojio najviše općina.¹²⁰

---

118 “Opštinski izbori i Srbi u sjevernoj Dalmaciji”, *Nova srpska riječ* (Zagreb), br. 6, 16. svibnja 1940., 3; “Hrvatski dnevnik” (komentar uredništva), *Hrvatski dnevnik* (Zagreb), 5. lipnja 1940., 5; Ljubo BOBAN, *Maček i politika*, II, 250-251.

119 “Poslije opštinskih izbora u banovini Hrvatskoj/”Samouprava” o opštinskim izborima”, *Nova srpska riječ* (Zagreb), br. 8, 30. svibnja 1940., 4.

120 Vidi prilog: Pregled izbornih rezultata srpskih stranaka i “srpskih nezavisnih lista” po općinama Banovine Hrvatske.

6. Politička aktivnost Krajine od općinskih izbora do propasti Kraljevine Jugoslavije

Unatoč činjenici što su visoki SDS-ovi dužnosnici uzimali za pravo javno se hvaliti da su svojim političkim djelovanjem uspjeli spriječiti političko djelovanje društva Krajina,¹²¹ izvještaji kotarskih načelstava te napisi u banovinskom tisku, kao i dijelom uspješni izborni rezultati krajiških tzv. srpskih nezavisnih lista u pojedinim općinama Banovine Hrvatske, jasno svjedoče o činjenici da je društvo Krajina uspjelo, unatoč žestoku otporu SDS-a i Banske Vlasti i svim njihovim pokušajima da to spriječe, ostvariti zapaženiji politički utjecaj među banovinskim Srbima na području sjeverne Dalmacije, zapadne Slavonije, Like, Korduna, a dijelom i na području Banovine. Osim općinskih izbora, koji jasno potvrđuju uspješnu djelatnost društva Krajina u organiziranju banovinskih Srba pod svojim političkim okriljem, pogotovo u onim općinama i kotarima u kojima su aktivnost toga društva zabilježili kotarski načelnici, dodatno svjetlo na njihovu djelatnost u nastojanju da odvoje neke kotareve od Banovine Hrvatske i pripoje ih Vrbaskoj banovini, odnosno velikoj Srbiji bacaju događaji iz razdoblja Travanjskoga rata. Već smo pri razmatranju skupa “ujedinjenja” u Ogulinu rekli da su se protubanovinski raspoloženi Srbi okupljeni u društvu Krajina pripremali za odvajanje većega broja kotareva naseljenih banovinskim Srbima kao većinskim stanovništvom od Banovine Hrvatske i da su se u nastavku te akcije spremali za pripajanje tih kotareva Vrbaskoj banovini, a potom Srbiji nakon njezine obnove u “povijesnim granicama”. Pa iako ne postoji ni jedan dokument koji bi izravno dokazivao tezu da su se članovi i simpatizeri društva Krajina spremali na oružanu provedbu toga odcjepljenja, događaji iz Knina, odnosno zaleđa sjeverne Dalmacije uoči početka Drugog svjetskog rata na prostoru Kraljevine Jugoslavije i neposredno nakon njemačko-talijanske-mađarsko-bugarske okupacije zemlje nakon poraza jugoslavenske kraljevske vojske u Travanjskome ratu potvrđuju tu tezu.

Prvi ozbiljni problemi na tome području započeli su neposredno nakon što je na općinskim izborima tzv. Vanstranačka srpska lista, čiji je nositelj u ime JRZ-a, JNS-a i Narodne radikalne stranke bio Niko Novaković-Longo, apsolutnom izbornom pobjedom od čak 27 vijećnika naspram 9 vijećnika koalicije ZS-a i SDK-a, osvojila vlast u toj općini.¹²² Sukladno svojoj velikosrpskoj političkoj orijentaciji, ta je nova kninska općinska uprava krenula u žestoku opoziciju naspram Banske Vlasti, ali i u provociranje lokalnoga hrvatskog stanovništva. Prva ozbiljnija provokacija dogodila se tijekom vidovdanske proslave 28. lipnja 1940. na Kosovu kraj Knina, što zbog ponavljanja scenarija s prošlogodišnje proslave na kojoj je bilo traženo odvajanje srpskih krajeva od Banovine Hrvatske, ali i zbog poziva organizatora tog druženja okupljenih u *Odbor za proslavu Vidovdana* koji je putem javnog oglasa pozivao

121 *Misija Samostalne demokratske stranke*, Zagreb 1939, 18.

122 “Rezultati općinskih izbora u Hrvatskoj”, *Hrvatski dnevnik* (Zagreb), 22. svibnja 1940, 5; Dušan Plenča, *Kninska ratna*, 134.

srpske vjernike da svetkuju taj praznik kraj crkve sv. Lazarice na Kosovu koja je “na našem srpskom dalmatinskom Kosovu već [...] odavna naše zavjetno mjesto”.¹²³ Poziv na tu vjersku svetkovinu upućen banovinskim i drugim Srbima žestoko je kritizirao hrvatski banovinski tisak, a najžešće zagrebačka *Hrvatska gruda* koja je taj oglas i tu tvrdnju doživjela kao “najnovije vrijedjanje osjećaja hrvatskog naroda i njegovog teritorija u Dalmaciji”, ne samo zbog poziva srpskim vjernicima da svetkuju na “srpskom dalmatinskom Kosovu” nego i zbog činjenice da se od Srba očekivalo “da će biti malo umjereniji, s obzirom na stanovite unutarnje promjene u odnosu Srba i Hrvata u Dalmaciji, koji su u svojoj djedovskoj kući”.¹²⁴ Taj je članak, u kombinaciji s drugim člankom u tome listu pod naslovom “Kada ćemo ih se riješiti”¹²⁵ izazvao brojne proteste među srpskim političarima i drugim javnim djelatnicima, pa čak i samoga predsjednika vlade Dragiše Cvetkovića, u čije je ime protestnu notu poslao predstojnik njegova kabineta,¹²⁶ te ministar pravde dr. Lazo Marković.¹²⁷ Od brojnih protesta posebice se ističe onaj upućen u ime “Crkveno-Opštinskog Savjeta Srpske Pravoslavne Parohije Žegarske”, jedne od organizatora vidovdanske proslave, koja je bez ikakva ustezanja u pismu hrvatskome banu otvoreno ustvrdila da su “Srbi pravoslavne Sjeverne Dalmacije neobično [...] ogorčeni zbog nečasnog i nemoralnog pisanja Vaše hrvatske štampe, koja ne birajući sredstva ni načina ni izraza, baca se blatom na najveće srpske pravoslavne Svetinje. [...] Srpsko Dalmatinsko Kosovo nije nikada bilo mjesto sa koga bi se vrijeđala ma ičija vjersko narodna shvatanja, a najmanje hrvatska, dok naprotiv nas Srbe ne vrijeđa to što ta ista štampa hoće da sada odjednom pretvori NAŠE SRPSKO DALMATINSKO KOSOVO u HRVATSKO KOSOVO, jer je ono od pamtvijeka samo srpsko, jer smo mi Srbi svjesni da je Dalmatinsko Kosovo i bilo i jeste i biće samo srpsko, a onaj tko nam bude ovakvim načinom skrnjavio Tu našu svetinju, moći će da odmah dobije odgovor pa bio on i po cenu života”.¹²⁸

Tu prijetnju otvorenom pobunom, kao i ponavljanje teze o “našem srpskom dalmatinskom Kosovu”, Banska Vlast shvatila je kao novu provokaciju nositelja velikosrpskoga pokreta pod parolom “Srbi na okup” u tome kraju, odnosno kao novu provokaciju kninskoga ogranka društva Krajina, što jasno vidimo iz ciničnoga i hladnog pisma šefa Kabineta Bana Banovine Hrvatske u povodu pisanja *Hrvatske grude* koji je, nakon stroge i temeljite istrage provedene na zahtjev Kabineta Bana Banovine Hrvatske, ustvrdio “da se spomenute uvredljive riječi uopće ne odnose na

123 “Izazivanja Hrvata u Dalmaciji”, *Hrvatska gruda* (Zagreb), 6. srpnja 1940, 8.

124 Isto.

125 “Kad ćemo ih se riješiti?”, *Hrvatska gruda* (Zagreb), 6. srpnja 1940, 6.

126 HDA. 155. OSKBBVBH. Br. 50121/1940. Predmet: Pismo Administratorskog odeljenja Predsjedništva Ministarskog Saveta Banskog Vlasti Banovine Hrvatske od 21. rujna 1940. u: HDA. 155. OSKBBVBH. Br. 49168/1940. Predmet: Prepiska, spor u vezi napada na pravoslavne Srbe u Zagrebu u listu *Hrvatska gruda* od 6. VII. 1940, br. 6. (dalje: HDA. 155. OSKBBVBH. Br. 49168/1940.)

127 HDA. 155. OSKBBVBH. Br. 53429/1940. Predmet: Pismo ministra pravde Ivanu Šubašiću od 1. kolovoza 1940. u: HDA. 155. OSKBBVBH. Br. 49168/1940.

128 ISTO.

K. REGAN, POLITIČKO DJELOVANJE KRAJINE U BANOVINI HRVATSKOJ

Srbe, ni kao pojedince, ni kao narod. Članak u kojem se nalaze te riječi nije nipošto uperen protiv Srba što može lako ustanoviti svatko tko taj članak temeljito i pozorno pročita”.¹²⁹

No, dok je provokacija izazvana pozivom na proslavu Vidovdana na Kosovu kraj Knina bila žestoka tek u retoričkome smislu, dotle je problem potencijalnog sukoba navijača dvaju nogometnih klubova iz Knina ozbiljno prijetilo izbijanju oružanog međunacionalnog sukoba između kninskih Srba i Hrvata.¹³⁰ Da je prijetnja o naoružavanju kninskih Hrvata i Srba bila realnost, a ne pretjerivanje kninskoga kotarskog načelnika, vidimo iz činjenice da su Niko i Vlado Novaković uspjeli uz potporu vojske i žandarmerije¹³¹ u drugoj polovici 1940. godine obnoviti rad četničkog “Petog komitskog pododbora” u Kninu i njegovih vodova u Strmici, Kosovu, Tepljuhu, Kistanjima i u Djeverskama.¹³² Svi ti događaji i incidenti s područja kninske općine i kninskog kotara primorali su Bansku Vlast da uvede red u tome dijelu Banovine Hrvatske, što je ona i učinila 22. prosinca 1940., kada je raspustila kninsko općinsko vijeće i postavila kao privremenog upravitelja HSS-ovca Vicu Musića, a 11. studenoga 1940. zabranila rad četničkog “Petog komitskog pododbora”.¹³³ No nakon raspuštanja kninskoga općinskog vijeća i formalne zabrane rada četničkog pododbora, sjevernodalmatinski ogranak društva Krajina nastavio je svoju djelatnost, što se najbolje vidi iz činjenice da je neposredno nakon propasti Kraljevine Jugoslavije u Travanjskome ratu njezin vođa Niko Novaković-Longo organizirao prikupljanje potpisa sjevernodalmatinskih Srba za peticiju kojom se tražilo da Italija anektira čitavu Dalmaciju.¹³⁴

---

129 HDA. 155. OSKBBVBH. Br. 50121/1940. Predmet: Odgovor na pismo od 25 srpnja 1940. god. u: HDA. 155. OSKBBVBH. Br. 49168/1940.

130 HDA. 155. OSKBBVBH. Br. 55597/1940. Predmet: Jugoslavenski nogometni klub “Dinara” i Hrvatski nogometni klub “Krka” u Kninu, međusobna napetost. Izvještaj Povjerenika Voditelja odsjeka za unutarnje poslove Ispostave Banske Vlasti u Splitu od 10. kolovoza 1940.

131 Brat Vlade Novakovića i Nike Novakovića-Longa bio je Ljubo Novaković, žandarmerijski general i zamjenik četničkoga vojvode Koste Milovanovića Pećanca. On je 9. siječnja 1935. izvršio smotru novoosnovane četničke postrojbe Momčila Đujića u Strmici. Prilikom te smotre Novaković je Đujiću predao četnička znamenja koje je donio iz Beograda. Jovo Popović / Marko Lolić / Branko Latas, *Pop izdaje*, Zagreb 1988, 11.

132 Uz taj četnički pododbor, na području Banovine Hrvatske djelovali su i brojni drugi odbori. Tako su u vukovarskom kotaru četnički pododbori bili osnovani u Borovu još 1929. godine, u Vukovaru 1931. godine, u Podrinju, Adi, Palači, Silašu i Velikoj Mlaki 1933. godine, u Nuštru i Šodolovcima 1937. godine te u Bršadinu i Trpinji 1938. godine. Dušan Plenča, *Kninska ratna*, 136; Zdravko Dizdar / Mihael Sobolevski, *Preučivani četnički*, 3; Zdravko Dizdar, “Osnivanje i djelatnost”, 271.

133 Dušan Plenča, *Kninska ratna*, 135.

134 “G. Dr. Niko Novaković, bivši ministar, i g. Boško Desnica, u pratnji Sreskog komesara g. Dr. Hoeberta, posjetili su Civilnog komesara g. Dr. Bartoluccia i u ime 100.000 pravoslavnih Srba iz Sjeverne Dalmacije zatražili su da Italija anektira Dalmaciju.” Vidi: “Pravoslavni traže da Italija anektira Dalmaciju”, *San Marco*, 9. V. 1941., 6; Neva Žurić-Scotti, “Odnosi Italije i NDH na području sjeverne Dalmacije u prvim mjesecima rata 1941. godine”, *Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije*, Split 1978, 869; Vinko Branica, “Razvoj četničkog pokreta poslije kapitulacije Italije na bivšem anektiranom području sjeverne Dalmacije”, *Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije*, Split 1978, 895-896; Jovan Marjanović, *Draža Mihailović između Britanaca i Nemaca*, Zagreb-Beograd 1979, 205; Fikreta Jelić-Butić, *Četnici u Hrvatskoj*, Zagreb 1986, 32.

Zaključak

Društvo Krajina osnovali su u veljači 1939. u Zagrebu članovi zabranjenih četničkih organizacija za područja bivše Savske banovine. Zalagali su se za stvaranje nove političko-teritorijalne jedinice srpskog naroda u Kraljevini Jugoslaviji, koja bi se nazivala Krajina, a u svojim bi granicama obuhvaćala dvadeset pet kotareva iz Savske, Primorske i Vrbaske banovine. Društvo je ostvarivanje toga političkog cilja započelo osnivanjem kotarskih organizacija u Petrinji, Glini i Korenici, a nakon uspostave Banovine Hrvatske, i početnog šoka koji je taj događaj ostavio na krajišnike, u studenom i prosincu 1939. pristupilo se osnivanju regionalnih akcijskih odbora. U sklopu te kampanje bili su osnovani odbori za područje Like i Korduna, Banovine i sjeverne Dalmacije, a ujedinjeni su početkom 1940. na sastanku u Ogulinu. Time je Krajina, prema programu istoimenoga društva iz Zagreba, barem simbolično uspostavljena na većem dijelu željenoga teritorija. Nakon ujedinjenja krajiških akcijskih odbora, njezini su dužnosnici počeli među Srbima Banovine Hrvatske provoditi brojne političke akcije, među kojima je najpoznatija bila skupljanje potpisa banovinskih Srba za odvajanje "srpskih" kotareva od Banovine Hrvatske. S obzirom na izvore, čini se da su glavni operativci bili Vladimir Varičak (vlasnik i izdavač zagrebačkog tjednika *Srpske riječi* i *Nove srpske riječi*), senator dr. Petar Zec iz Gospića (vođa tzv. Savske grupe JNS-a) te bivši ministar Niko Novaković-Longo (vođa disidentske frakcije JRZ-a u bivšoj Primorskoj banovini odnosno Dalmaciji). Osim skupljanja potpisa banovinskih Srba za odvajanje kotareva, i slanja izaslanstva banovinskih Srba u Beograd na razgovor s visokim državnim dužnosnicima, Krajina je pokrenula, uz novčanu potporu JRZ-a, "neovisne" tjednike *Srpsku riječ* i *Novu srpsku riječ* koje su popularizirale protubanovinske i protusporazumske političke stavove pod parolom "Srbi na okup". Iako su brojni izvještaji kotarskih načelstava i novinski članci banovinskog tiska svjedočili o znatnoj političkoj aktivnosti članova i simpatizera društva Krajina među banovinskim Srbima, te o razvoju njegove organizacije na terenu, ono ipak nije uspjelo u kratkom razdoblju od osnutka društva u Zagrebu pa do općinskih izbora u Banovini Hrvatskoj te vojne propasti Kraljevine Jugoslavije u Travanjskome ratu 1941. potpuno razviti političku djelatnost na priželjkivanom teritoriju. Uspjelo je samo na području sjeverne Dalmacije, gdje su, pod vodstvom bivšega ministra Nike Novakovića-Longina i u suradnji sa SKK-om, 1940. ustrojili četnički "Peti komitski pododbor".

K. REGAN, POLITIČKO DJELOVANJE KRAJINE U BANOVINI HRVATSKOJ

PRILOG

**Pregled izbornih rezultata srpskih stranaka
i “srpskih nezavisnih lista” po općinama Banovine Hrvatske**

Kotar	Općina	SDK	SDS	JRZ	DS	Zemljo- radnici	“srpske nezavisne liste”
Bjelovar	Gudovac	•					
	Ivanska	•					
	Predavac	•					
	Severin	•					
	Prespa	•					
	Velika Pisanica	•					
Brinje	Brinje	•					
Brčko	Brezovo Polje				• ¹		•
	Obodovac						
	Tamošnica					• ²	
	Bosanski Šamac					• ³	
Bugojno	Bugojno	•					
	Gornji Vakuf	•					
	Kupres						• ⁴
Daruvar	Bijela						•
	Daruvar Vanjski						•
	Dežanovac	•					
	Miokovićevo	•					
	Veliki Bastaji						•
Derventa	Bosanski Kobaš						• ⁵
	Osinja					•	
	Podnovlje						•
Donji Lapac	Donji Lapac	•					
	ž ⁶						•
Đakovo	Bračevci	•					
	Levanjska Varoš	•					

Kotar	Općina	SDK	SDS	JRZ	DS	Zemljo- radnici	“srpske nezavisne liste”
Garešnica	Berek	•					
	Garešnica	•					
	Veliki Zdenci	•					
	Vukovje	•					
Glina	Glina	•					
	Jukinac	•					
	Klasnić			•			
	Kraljevčani						•
	Maja			•			
	Maligradac			•			
	Brabovac			•			
Gospić	Gospić	•					
	Medak						• ⁷
Gračac	Bruvno	•					
	Gračac	•					
	Mazin						•
	Zrmanja			•			
Gradačac	Srnice		• ⁸				
	Vranjak						•
Grubišno polje	Grubišno polje	•					
	Ivanovo selo	•					
	Veliki Grđevac	•					
Ilok	Čerević	•					
	Mohovo		•				
	Molovin		•				
	Beočin			•			
	Banoštar		•				
	Erdevik	•					
	Bingule		•				
	Neštín	•					
Susek		•					
Knin	Knin						•
Konjic	Konjic	•					
	Ostrožac			•			
Koprivnica	Novigrad Podravski	•					
	Sokolovac	•					

K. REGAN, POLITIČKO DJELOVANJE KRAJINE U BANOVINI HRVATSKOJ

Kotar	Općina	SDK	SDS	JRZ	DS	Zemljoradnici	“srpske nezavisne liste”
Korenica	Bunić	•					
	Korenica						•
	Plitvička jezera	•					
Kostajnica	Crkveni Bok		•				
	Dubica						•
	Kostajnica	•					
	Kostajnički Majur	•					
	Mečenčani						•
	Staza	•					
Križevci	Sveti Ivan Žabno	•					
Livno	Donje Polje						•
Ludbreg	Ludbreg Trg	•					
Našice	Budimci			• ⁹		•	
	Feričanci	•					
	Đurđenovac	•					
	Klokočevci	•					
	Našice Trg	•					
	Našice Vanjske	•					
	Slavonske Bare	•					
	Orahovica	•					
	Podgorač	•					
Nova Gradiška	Cernik	•					
Novska	Jasenovac	•					
	Novska unutarnja	•					
	Novska vanjska	•					
Ogulin	Drežnica		•				
	Gomirje						•
	Gornje Dubrave		•				
	Josip Dol	•					
	Ogulin	•					
	Oštarije	•					
	Plaški		•				
Okučani	Medari						• ¹⁰
	Okučani						•
	Rajić	•					

Kotar	Općina	SDK	SDS	JRZ	DS	Zemljo- radnici	“srpske nezavisne liste”
Osijek	Belo Brdo		•				
	Dalj	•					
	Hrastin	•					
	Tenja			•			
Otočac	Dabar	•					
	Škare						•
	Vrhovine						•
Pakrac	Badlješina	•					
	Bučje		•				
	Čaglić			•			
	Dragović						•
	Gaj	•					
	Kuknjevac	•					
	Pakrac	•					
Perušić	Kosinj	•					
	Perušić	•					
Petrinja	Blinja	•					
	Gora	•					
	Graduša		•				
	Jabukovac	•					
	Sunja	•					
Podravska Slatina	Čeralije	•					
	Gornji Miholjac		•				
	Nova Bukovica	•					
	Slatinski Drenovac		•				
	Sopje	•					
	Voćin	•					
	Podravska Slatina	•					
Sinj	Vrlika	•					
Slavonska Požega	Bekteže	•					
	Jakšić	•					
	Požeški Brestovac	•					
	Požega vanjska	•					
	Ruševo	•					
	Stažeman	•					
	Vilić selo	•					

K. REGAN, POLITIČKO DJELOVANJE KRAJINE U BANOVINI HRVATSKOJ

Kotar	Općina	SDK	SDS	JRZ	DS	Zemljo- radnici	“srpske nezavisne liste”
Slavonski Brod	Lužani	•					
	Slavonski Kobaš	•					
	Trnjani	•					
Slunj	Cetingrad	•					
	Drežnik grad	•					
	Primišlje		•				
	Bakovica						•
	Veljun						•
Stolac	Berkosići						•
Šid	Adaševci			•			
	Bačinci	•					
	Batrovci			•			
	Berkasovo			•			
	Ilinci			•			
	Jamena			•			
	Malavašica			•			
	Morović			•			
	Šid						•
Udbina	Podlapac	•					
	Udbina						•
Vinkovci	Sremsko Laze					•	
	Mirkovci						•
	Novi Jankovci						•
Virovitica	Cabuna	•					
	Gradina	•					
	Lukač	•					
	Sivnica	•					
	Suhopolje	•					
Vojnić	Krnjak			•			
	Krstinja		•				
	Perjasica		•				
	Tušilović			•			
	Vojnić		•				
	Vukmanić	•					
	Barilović	•					
Vrbovsko	Srpske Moravice		•				

Kotar	Općina	SDK	SDS	JRZ	DS	Zemljo- radnici	“srpske nezavisne liste”
Vrginmost	Bović						• ¹¹
	Čermenica		•				
	Topusko	•					
	Vrginmost			•			
	Lasinja						• ¹²
Vukovar	Bobota		• ¹³				
	Borovo						•
	Bršadin			•			
	Gaboš						•
	Korog	•					
	Mazinci						•
	Markušica		•				
	Mikluševci	•					
	Negoslavci		•				
	Ostrovo						•
	Pačetin		•				
	Petrovci		•				
	Trpinja		•				
Vera		•					

Bilješke:

- 1 U koaliciji s tzv. srpskom nezavisnom listom.
- 2 U koaliciji s HSS-om.
- 3 U koaliciji s HSS-om.
- 4 Prema prvim neslužbenim rezultatima izbora tu je općinu osvojio SDS.
- 5 U koaliciji s bosanskohercegovačkim Muslimanima.
- 6 Neimenovana općina u pregledu izbornih rezultata. “Rezultati općinskih izbora u Hrvatskoj”, *Hrvatski dnevnik*, 22. svibnja 1940, 5-6.
- 7 Prema prvim neslužbenim rezultatima izbora, tu je općinu osvojio SDS. Na ponovljenim izborima 14. srpnja 1940. tu je općinu osvojila tzv. nezavisna srpska lista.
- 8 U koaliciji s bosanskohercegovačkim Muslimanima.
- 9 U koaliciji sa zemljoradnicima.
- 10 Prema prvim neslužbenim rezultatima izbora, tu je općinu osvojio SDS.
- 11 Prema prvim neslužbenim rezultatima izbora, tu je općinu osvojio SDS.
- 12 Prema prvim neslužbenim rezultatima izbora, tu je općinu osvojio SDS.
- 13 Dana 4. lipnja 1940. svi su se izabrani općinski vijećnici tzv. srpske nezavisne liste kolektivno ućlanili u SDS.

SUMMARY

Political activities of the Krajina in Banovina Hrvatska

Society called "*Krajina* – association for cultural and economic uprising of the people" was founded in Zagreb in 1939 by Serbs who were from areas called Savska and Primorska banovina. That was first association of citizens inside which only Serbs were gathering and most of them were members of forbidden Chetnik's organizations, some of them also being highly ranking party officials. Among them were former Minister Niko Novaković-Longo from Knin, leader of Stojadinović's fraction from the party called JRZ, and Senator Petar Zec from Gospić, leader of so called Savska's group from JNS party. From the analysis of the foundations of political agenda of Krajina that followed after, it's been shown that work of Krajina was based exclusively on ideology of Great Serbia despite declared efforts for preserving unity of the state and the peoples of the Kingdom of Yugoslavia which was also based on unitarian Yugoslavian ideology. It constituted the creation of new Yugoslavian political and territorial unit called Krajina in the area of twenty five districts from Savska, Primorska and Vrbaska banovina with Serbian majority as main goal. During 1939 work of Krajina was marked with creation of offsets on the field, and after constitution of Banovina Hrvatska it was also marked with founding headquarters for crisis (which were regional committees for action) for areas Lika and Kordun, and also Banovina and northern Dalmatia. Activity of those headquarters was marked with passing a series of resolutions that were against Banovina's authority and with taking up the actions, and most known among them was collecting the signatures of Serbs from Banovina for separation of "Serbians" districts from Banovina Hrvatska on the areas like Banovina, Kordun, Lika and northern Dalmatia and sending the delegations of Serbs from Banovina to Belgrade for talks with high ranking state officials. Field work was followed by marketing of *Srpska riječ* (Serbian word) and *Nova srpska riječ* (New Serbian word), which was unofficial organ of that association and which was printed with financial support from JRZ. The discussion is concluded with thesis that Krajina didn't, despite substantial political activity of its members and sympathizers, succeed to entirely develop political activity on the wanted territory, except in northern Dalmatia where in 1940 was organized Chetnik's "Fifth subcommittee of Komits", under the leadership of Novaković-Long and with a collaboration of SKK. That was in a short-term period that lasted from time of establishing this society in Zagreb and then to the communal elections in Banovina Hrvatska, and finally ending with military collapse of Kingdome of Yugoslavia which happened in April war in 1941.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Godina LX
Zagreb 2007.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LX, str. 1-401, Zagreb 2007.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Suizdavač

Srednja Europa, d.o.o.

Redakcijski odbor

Slaven Bertoša, Mirjana Gross, Tvrko Jakovina

Ivan Kampuš, Franko Mirošević, Ivica Prlender

Tomislav Raukar, Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa *Historijski zbornik* su referirani u publikacijama:

ABC Clio

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u

Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Objavljivanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH

Grafička priprema i tisak:

Ibis-grafika, IV Ravnice 25, Zagreb